

Glava II

DEJSTVA BRIGADE NA PODRUČJU BOSANSKE KRAJINE

Tokom septembra i u oktobru 1942, 5. krajiska (Kozarska) brigada nastavila je konsolidaciju i organizaciono učvršćivanje svojih jedinica, uz stalno izvođenje akcija. Poučen iskustvom iz ofanzive, štab brigade naročitu pažnju posvećuje izviđačkoj djelatnosti i organizaciji obavještajne službe. Pored redovne kurirske veze sa Operativnim štabom za Bosansku krajинu, pod čijom komandom se nalazila, brigada uspostavlja vezu i sa III operativnom zonom u Slavoniji, kao i sa ilegalnim organizacijama NOP-a u okolnim gradovima. Na ovaj način, štab brigade je bio blagovremeno obavještavan o snagama i namjerama neprijatelja na području svojih dejstava.

Poseban značaj imala je redovna veza štaba brigade sa III operativnom zonom u Slavoniji, kako u pogledu uzajamne izmjene obavještenja o neprijatelju, tako i zbog kontakata sa narodom Kozare i Potkozarja, koji je poslije ofanzive interniran u Slavoniju. Narod Slavonije i njeni partizani uložili su maksimum napora u zbrinjavanju prognanog kozaračkog življa. Zahvaljujući bratskoj brizi i ljubavi srpskog i hrvatskog stanovništva iz Slavonije, desetine hiljada stanovnika Kozare spaseno je sigurne smrti i docnije vraćeno svojim domovima. Ovo je ostavilo trajan pečat nerazrušivog jedinstva kozaračkog i slavonskog življa. O tome se u pismu štaba brigade štabu III operativne zone od 19. oktobra 1942, pored ostalog, kaže:

»... Što se tiče naše pozadine (misli se na internirani narod — pr. A) kod vas, mi vam se zahvaljujemo na velikoj pažnji koju ste ukazali našim izbjeglicama. Nešto je te pozadine već stiglo sa vaših terena k nama i u ogromnoj većini oni su neobično zahvalni na prijemu na koji su naišli u vašim krajevima.

Ima slučajeva da se pozadina politički vratila iskovanija nego što je otišla, jer je vidjela da ima i Hrvata partizana, što je za nas od neocjenjive važnosti.

Što se tiče vašeg predloga o načinu prebacivanja, mi stojimo na stanovištu da se ta pozadina uputi nama što hitnije, dok je još jesen...

U našim četama nalazi se nešto vaše pozadine (žene i djevojke) imao ih oko 50, koja je iz partizanskih porodica oko Fruške Gore, a oslobođena iz ustaških radnih logora i bataljona na našim poljima — akcijama. Oniisto izražavaju želju da se vrate kućama, pa ćemo ih po grupama upućivati. To je neobično vrijedan i pouzdan elemenat, a kod nas su već preko mjesec dana, pa im osigurajte na vašem terenu put i vezu do kuće.«⁶¹

Spašavanje našeg življa u Slavoniji i njegovo vraćanje u svoja sela imalo je veliki politički značaj, a i praktične koristi u pogledu oživljavanja privrednog života u ovom kraju. Istovremeno, to je snažno uticalo na moral i borbenost boraca brigade. Na ovaj način je djelimično osujećena okupatorsko-ustaška namjera da fizički potpuno istrijebi stanovništvo Kozare.

Koncem septembra i tokom oktobra 1942., jedinice brigade su stalno u akcijama u kojima su neprijatelju nanele gubitke od 76 poginulih vojnika i 1 oficira. Istovremeno zarobljeno je 22 vojnika i 1 oficir, zaplijenjeno 25 pušaka, 1 puškomitrailjez, 2 automata i 2 pištolja, a uništeno 5 kamiona. Poseban značaj imala je akcija rušenja pruge Prijedor — Bosanski Novi, izvedena 12. oktobra, čime je nekoliko dana bio prekinut saobraćaj.⁶²

Rezultat svih akcija, koje je izvodio obnovljeni 2. odred, kasnije formirana 5. brigada, tokom avgusta, septembra i oktobra 1942., povratio je samopouzdanje kod narođa i boraca. Skoro sva teritorija bivšeg odreda bila je po-

⁶¹ Isto kao pod 40.

⁶² Zbornik, t. IV, knj. 7, dok. 64 i 119 — Izvještaj štaba 2. KNOP odreda »Mladen Stojanović« od 25. 9. i 10. 10. 1942. Operativnom štabu za Bosansku krajinu.

Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 29 — Izvještaj štaba 5. krajiske (Kozarske) brigade od 11. 11. 1942. Operativnom štabu za Bosansku krajinu.

novo slobodna, mnogi NOO-i kao i organizacije KPJ i omladine obnovile su svoj rad i aktivnost. Život se polako ponovo vraćao u potkozarska sela.

Na osnovu ovoga i neprijatelj uviđa da nije postigao svoj cilj u minuloj ljetnoj ofanzivi. Zbog toga se u obaveštajnom biltenu 714. njemačke divizije od 17. septembra 1942. konstatuje »da su se u Kozari u više navrata pojavili manji odredi partizana, naročito u s/z dijelu. Treba, navodno, da su pod komandom Soše«. Isti bilten 23. septembra 1942. registrovao je i dvije uspjele akcije 1. bataljona (likvidaciju žandarmerijske stanice u s. Češljani ma i zarobljavanje jedne kompletnе čete domobrana u s. Kriva Rijeka). Pažnju njemačkog štaba u Banji Luci privukle su i ostale akcije i aktivnost jedinica tek osnovane 5. brigade. Trinaestog oktobra 1942. Nijemci su procjenjivali da u prostoru između r. Une i pl. Kozare ima oko 1000 partizana i da izvode brojne napade na žandarmerijske straže i jedinice ustaško-domobranske vojske, da ruše puteve i pruge, »što sve narušava ugled hrvatske države«. Interesantno je da je obavještajna služba 714. njemačke divizije saznala i za formiranje 5. krajiske brigade, ali je u zabludi oko toga koje jedinice predstavljaju brigadu. Naime, Nijemci su sredinom oktobra 1942. raspolagali podacima da je 5. brigada formirana od 1. bataljona 2. KNOP odreda »Mladen Stojanović«, da je njena jačina 600—800 ljudi i da operiše između r. Une i komunikacije Prijedor — Bosanska Dubica. Za naše ostale snage koje su se nalazile u jačini od oko 500—600 boraca smatrali su da i dalje čine 2. KNOP odred »Mladen Stojanović«, pod komandom Šoše.

Na osnovu ovakve procjene, štab 714. njemačke divizije 19. oktobra 1942. otpočinje novu ofanzivu na Koza ru sa šnagama od oko 25.000 vojnika.⁶³

Zahvaljujući dobro organizovanoj obavještajnoj službi, štab brigade je blagovremeno saznao podatke o snagama i namjerama neprijatelja. Kako je već postojalo na-

⁶³ Arhiv VII, kut. 9, faze. 8, dok. 6, 7, 10 i 11. — Obavještajni bilten 714. njemačke divizije br. 1—10, septembar — oktobar 1942. god.

ređenje⁶⁴ Operativnog štaba za Bosansku krajinu da u slučaju ofanzive većih razmjera na ovo područje brigada ne prihvata iscrpljujuće borbe, već da se probije na slobodnu teritoriju Podgrmeča, to štab brigade 20. oktobra 1942. i donosi takvu odluku. U momentu otpočinjanja ofanzive štab brigade sa 2, 3. i 4. bataljonom nalazio se u Kozari. Ove snage izvršile su proboj u Podgrmeč pravcem: Kozara — G. Garevci — D. Garevci — Čela — Miljakovići — Oštra Luka — Brdari i 22. oktobra 1942. stigle su u s. Suhača kod San. Mosta. Pri prelazu ceste i pruge Prijedor — Banja Luka likvidirale su nekoliko neprijateljskih utvrđenja, zarobivši 9 neprijateljskih vojnika sa oružjem i opremom. Prvi bataljon nalazio se na prostoriji Karan — Pastirevo — Balj. Po naredenju štaba brigade izvršio je proboj na slobodnu teritoriju pravcem: Karan — Svodna (prešao cestu i prugu Prijedor — Bosanski Novi i r. Sanu) — s. Radomirovac — s. Suhača. U svitanje 24. oktobra likvidirao je nekoliko otpornih tačaka neprijatelja prema Bosanskom Novom i Ljubiji i istog dana stigao u sastav brigade. Prilikom proboga na Suhači, bataljon je zarobio 30 neprijateljskih vojnika, a 6 vojnika i 1 oficir su poginuli. Zaplijenjeno je 3 puškomitrailjeza i 20 pušaka.⁶⁵ Gubici brigade pri proboru bili su 3 poginula i 4 ranjena. Tom prilikom poginuo je komandir voda i član KPJ Stojan Koštić iz 1. bataljona.

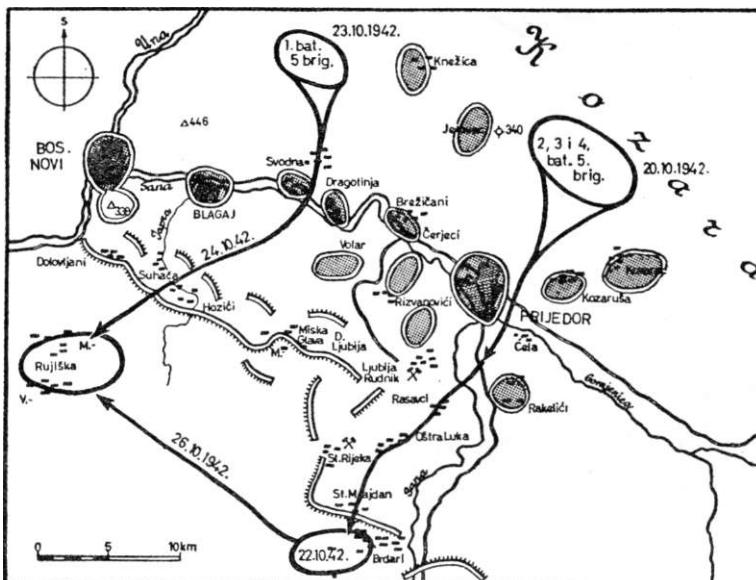
Zahvaljujući dobro izvršenim političkim i vojnim pri-premama, brigada je izvršila probor uz minimalne gubitke. Iako je to, za mnoge borce, bilo prvo napuštanje svog užeg zavičaja, oni su borbeni zadatok dobro izvršili i moral brigade, po dolasku u Podgrmeč, bio je odličan. Na sve borce i starješine, snažan utisak je ostavio neobično topao i srdačan doček koji je priređen brigadi od naroda u selirna Podgrmeča, pa je i to dobrom dijelom doprinijelo dobrom borbenom raspoloženju.

Kako je nekoliko stotina novih boraca imalo vrlo slabu obuću, to je zalaganjem narodnooslobodilačkih odbora, omladinskih organizacija i organizacija AFZ-a, za sve ove

⁶⁴ Zbornik, t. IV, knj. 7, dok. 21 — Pismo Operativnog štaba za Bosansku krajinu od 9. 9. 1942. štabu 2. KNOP odreda »Mladen Stojanović«.

borce nabavljen obuća i čarape. Tom prilikom brigada je dobila oko 600 pari obuće i čarapa.

Poslije nekoliko dana odmora i sređivanja jedinica, održana je smotra čitave brigade u s. Mala Rujiška. Brigada je tada brojala 1401 borac, a naoružana je bila sa 1106 pušaka, 53 puškomitrailjeza, 2 teška mitraljeza, 10 automata, 109 pištolja i 72.800 metaka za puške i mitra-

Proboj 5. brigade iz Kozare u Podgrmeč, oktobra 1942;

ljeze.⁶⁵ Iako je prošlo tek mjesec dana od njenog formiranja, brigada po broju boraca, naoružanju i borbenom iskustvu boraca i rukovodilaca, spada u red jačih brigada NOV u Bosanskoj krajini. Jer je ogromna većina njenih boraca i sav komandni kadar već do tada prošao slavan

⁶⁵ Zbornik, t. IV, knj. 7, dok. 158 — Izvještaj Operativnog štaba za Bosansku krajinu Vrhovnom štabu NOV i POJ od 26. 10. 1942. god.

⁶⁶ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 3 — Pregled brojnog stanja ljudstva i naoružanja jedinica pod komandom Operativnog štaba za Bosansku krajinu sačinjen 1. 11. 1942.

put 2. krajiskog odreda i imao iza sebe jednogodišnje ratno iskustvo. Nju su u većini sačinjavali isti oni kozarački partizani koji su više od mjesec i po dana odoljevali dvadeset puta jačem neprijatelju i uništavali čitave »bojne« i »zdrugove« u ofanzivi na Kozari.

Istovremeno su i pripreme za bihaćku operaciju bile u završnoj fazi. Operativni štab za Bosansku krajinu planirao je da u ovoj operaciji, zajedno sa ostalim krajiskim i hrvatskim brigadama, uzme učešća i 5. brigada. U svim jedinicama otpočele su intenzivne pripreme za izvršavanje predstojećeg zadatka, koji je za 5. brigadu imao neobično veliki značaj, jer je ona prvi put učestvovala u tako značajnoj operaciji zajedno sa ostalim našim jedinicama. Zato se pred svakog borca i starješinu oitanje uspjeha u ovoj akciji postavljalo i kao pitanje časti i ponosa. Trebalo je i u ovoj borbi opravdati i sačuvati ugled, koji su borci Kozare već uživali kod naroda Bosanske krajine i ostalih naših jedinica. U tom smislu tekle su i političke pripreme po četama. Održani su sastanci organizacije KPJ, skojevskih aktiva kao i četne konferencije.

Svim borcima pročitana je zapovijest Operativnog štaba za Bosansku krajinu koja glasi:

»Vrhovni štab narodno-oslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije, stavio nam je u zadatak da likvidiramo neprijateljsko uporište u Bihaću i da oslobođimo grad Bihać i njegovu okolinu.

Pri izvršenju povjerenog nam zadatka vi, junački borci krajiskih i hrvatskih brigada, morate se osjetiti ponosnim i srećnim kada je došao čas da se osvetite za sva strašna zlodjela, za sva ubistva i paljevine, koje izvršile ustaški krvoloci nad našim narodom. Uništenjem ustaških zvjerova i razbijanjem Bihaćkog garnizona, nestalo bi još jednog zločinačkog centra — ustaške bihaćke županije, koja je bila, a i danas je glavni podstrekavač i organizator svih nasilja u citavom ovom području. Vi treba da snagom svojih pušaka, mitraljeza i topova izrečete zaslžnu kaznu dželatima, koji još i danas pale, pljačkaju i ubijaju po Lici, Bosni i Baniji. Taj vaš junački podvig bio bi najveličanstveniji i najdovedniji pozdrav našem junačkom Vrhovnom štabu, bio bi najdječnije pružanje bratske ruke herojima Staljingrada i svim borcima junačke Crvene armije na veliki dan 25-godišnjice Oktobarske revolucije. Taj veliki dan slavlja Oktobarske revolucije, koji se podudara sa junačkim otporom Staljingradskih heroja, neka prođe i u našoj Krajini i Hrvatskoj u znaku borbe svih naših oružanih snaga i zajedničke borbe partizana Hrvatske i Krajine. Neka nas napad na Bihać — kosturnicu nebrojenih žrtava — naro-

dnim gnjevom prema tuđinu i njegovim ustaškim i četničkim slugama. Neka to bude još jedan snažan i gromoglasan odgovor, vas, hrabrih junaka Krajine i Hrvatske, lažljivcima u Londonu koji pokušavaju da vaša junačka djela na Prijedoru, Krupi, Glamoču, Mrkonjić Gradu i Jajcu vežu za svoje izdajničko četničko ime i prisvoje sebi. Budite ponosni da stojite u prvima redovima borbe za slobodu, da se zajednički sa velikom i junačkom Crvenom armijom borite za slobodu i bolji život, da čistite našu zemlju od tuđina i njegovih slugu. Sav naš narod obgriće vas svojom velikom ljubavlju, istorija će zabilježiti vaša junačka djela, a naši mlađi učiće se na svemu ovome kako se je branila i kako se oslobođala svaka stopa naše zemlje«.⁶⁷

U ovoj operaciji učestvovale su 1., 2., 3., 5. i 6. krajiska i 2. i 8. hrvatska brigada. Plan je predviđao istovremen napad na neprijateljski garnizon Bihać i sva uporišta u unskoj dolini oko Bihaća. Osobito je važno podvući da su izvršene solidne vojničke pripreme, među kojima i komandantsko izviđanje. Dan uoči napada, sav komandni kadar zaključno sa komandama četa i komandirima vodova, detaljno su se, na zemljištu, upoznali sa zadacima svojih jedinica i osmotrili raspored neprijatelja. U popodnevnim časovima 2. novembra 1942. sve jedinice su zauzele polazne položaje za napad. Bile su preduzete opsežne mjere maskiranja i borbenog obezbjeđenja. U fazi podilaženja neprijateljskim položajima, sve brigade su civilno stanovništvo na koje su naišle zadržavale do otpočinjanja napada. Zahvaljujući ovim mjerama, neprijatelj je bio potpuno iznenaden.

Zadatak 5. brigade bio je da likvidira neprijateljska uporišta Ostrožac, Brkiće, Kurtovo Selo, Srbljane, Jezero i Spahiće, sve u dolini r. Une, nizvodno od Bihaća; zatim da zauzme drveni most na Uni kod Ostrošca i drži ga, a u slučaju potrebe da ga poruši. Sa jednim bataljonom, u sajstvu sa dijelovima 6. krajiske brigade trebalo je da preseče komunikaciju Krupa — Bihać i spriječi eventualnu interevenciju neprijatelja iz tog pravca.⁶⁸

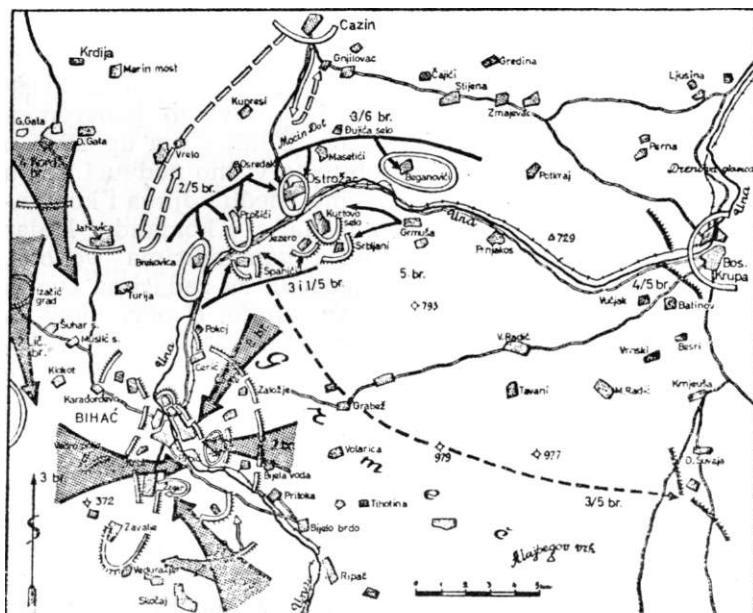
Napad je otpočeo 2. novembra 1942. u 21.30 časova.

Već poslije jedan sat borbe, 1. i 3. bataljon na juriš su zauzeli uporišta Brkiće, Jezero, Kurtovo Selo, Srbljane

⁶⁷ Zbornik, t. IV, knj. 7, dok. 170 — Zapovjest Operativnog štaba za Bosansku krajinu od 31. 10. 1942. za napad na Bihać.

⁶⁸ Isto kao pod 67.

i Spahiće, a posade uništili. Naročito ogorčene borbe vodio je 2. bataljon 3. novembra oko kule Ostrožac i na putu Ostrožac — Cazin, odakle je neprijatelj vršio stalne protivnapade, kao i sa snagama koje su predveče tog dana pokušale da se probiju iz Bihaća ka Cazinu. Borbe 2. i 3. novembra odlikovale su se velikom žestinom. Takođe je i 4. bataljon 3. novembra imao nekoliko sukoba sa neprija-

Učešće 5. brigade u bihaćkoj operaciji, novembar 1942;

teljem koji je odbačen ka Krupi. U popodnevним satima 3. novembra, svi bataljoni brigade izvršili su svoje zadatke. Gubici neprijatelja su iznosili oko 190 poginulih vojnika, većinom ustaša, a 54 ih je zarobljeno. Zaplijenjeno je 133 puške, 12 puškomitraljeza, 1 teški mitraljez, 2 minobacača, 1 brdski top, 21.000 metaka i druga oprema.⁶⁹

⁶⁹ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 29 — Izvještaj štaba 5. krajiške (kozarske) NOU brigade od 11. 11. 1942. Operativnom štabu za Bosansku krajinu.

Naše jedinice takođe su pretrpjele osjetne gubitke. Poginulo je 11 boraca, a 18 ranjeno. Poginuli su Mihajlo Marin, Gojko Starčević, Radoje Kos, Mirko Dalić, Marjan Karan, Sava Petrović, Dušan Radulović, Branko Medđed, Dragomir Toroman i Milan Šuman.

Cetvrtog novembra, oko 16.00 časova, poslije 42 časa žilave borbe, optor neprijatelja u Bihaću i okolini bio je slomljen. Bihaćki garnizon potpuno je uništen, a gead Bihać i oko 50 sela u njegovoj okolini oslobođeni.

Pobjeda izvojevana na Bihaću imala je veliki značaj za dalji razvoj narodnooslobodilačke borbe u cjelini. To je do tada najveća operacija koju su izvele jedinice NOV, kako po broju angažovanih jedinica, tako i po rezultatima i vojno-političkom značaju. Poslije zauzimanja Bihaća stvorena je velika oslobođena teritorija od rijeke Neretve i Rame na jugoistoku, pa do rijeke Kupe i Karlovca na sjeverozapadu sa mnogim oslobođenim gradovima (Bihać, Jajce, Drvar, Krupa, Bosanski Petrovac, Ključ, Mrkonjić-Grad, Cazin, Kladuša, Slunj, Vojnić, Vrginmost i Bosansko Grahovo). Bihać je postao centar intenzivne političke aktivnosti. Tu je koncem novembra održano Prvo zasjedanje AVNOJ-a i Prvi kongres omladine Jugoslavije. Došlo je i do formiranja divizija i korpusa. Razbijanjem okupatorsko-ustaške vlasti u tom dijelu Krajine, stvoreni su uslovi da se u borbu pokrenu velike mase muslimanskog življa, od kojih je ubrzo formirana 8. krajiška brigada. Jezgro za njeni formiranje bio je 3. bataljon 6. krajiške brigade.

Svemu tome dali su svoj doprinos i borci 5. kozaračke brigade. Naredbom vrhovnog komandanta druga Tita od 6. novembra 1942. pohvaljene su sve jedinice koje su učestvovale u bihaćkoj operaciji, među kojima i 5. kozaračka brigada.⁷⁰

Još dok su se vodile borbe oko Spahiéà i Ostrošca, 3. novembra, izvučen je 3. bataljon naše brigade i usiljenim maršem upućen pravcem V. i M. Radić — Benakovac — Lušci Palanka — Lipnik, sa zadatkom da ojača dijelove 6. krajiške brigade, što su davali otpor neprijatelju, koji

⁷⁰ Zbornik, t. II, str. 221 — Naredba Vrhovnog štaba NOV i POJ od 6. 11. 1942. o pohvali 1, 2, 3, 5. i 6. krajiške i 8. hrvatske brigade, Bilten Vrhovnog štaba br. 20—21—22.

je u jeku borbe za Bihać preduzeo napad jačim snagama iz pravaca Sanski Most, Ljubija i Suhača. Četvrtog novembra na ovaj pravac prebačen je i 1. bataljon, a dva dana docnije i ostale jedinice 5. brigade. Prije toga, 4. bataljon je sa dijelovima 2. krajške brigade 6. novembra oslobodio Bosansku Krupu, odakle se neprijatelj poslje slabijeg otpora povukao.⁷¹

Na liniji Lipnik — Budimlić-Japra — Rujiška, brigada je, u zajednici sa dijelovima 6. krajške brigade, vodila borbe 5. i 6. novembra sa neprijateljem, koji je pokušavao da prodre na oslobođenu teritoriju i odbacila ga uz veće gubitke u polazna uporišta. Naročito žestok okršaj sa ovim snagama imao je 3. bataljon, 5. i 6. novembra, na pravcu Lipnik — Kamengrad i Lipink — Podvidača. U ovim borbama poginuo je Petar Borojević, član KPJ i zamjenik komandira 1. čete ovog bataljona, a ranjena su 4 borca.

Na ovim položajima, brigada je ostala do 17. novembra 1942. godine. Kako većih sukoba sa neprijateljem nije bilo, ovo je vrijeme iskorišćeno za odmor, sređivanje jedinica i politički rad u četama. Tih dana prvi put u brigadi su upotrijebljena burad za dezinfekciju odijela. Ova naprava, iako vrlo prosta i laka za prenos, pokazala se praktična i efikasna.

Tih dana brigada je dobila iz zaplijenjenih zaliha iz oslobođenog Bihaća oko 400 pari vojničkih cipela, tako da su se konačno obuli i preostali borci koji su još bili bez obuće.

Naredbom Vrhovnog štaba br. 93 od 9. novembra 1942. formirana je 4. krajška divizija⁷², u čiji sastav je, pored 2. i 6. krajške brigade, ušla i 5. kozaračka brigada. Kako je dotadašnji komandant 5. brigade Josip Mažar Soša postavljen za komandanta divizije, a politički komesar Boško Siljegović otišao na novu dužnost, to su u štabu brigade izvrštene odgovarajuće kadrovske promene. Za komandanta brigade postavljen je Miloš Siljegović, za političkog komesara Žarko Zgonjanin, za zamjenika koman-

⁷¹ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 24. — Saopštenje Operativnog štaba za Bosansku krajinu od 7. 11. 1942. o oslobođenju Bihaća i okoline.

⁷² Zbornik, t. II, str. 199 — Naredba br. 93 Vrhovnog štaba NOV i POJ od 9. 11. 1942. Bilten br. 20—21—22.

danta Ratko Vujović Čoče, a za obavještajca Drago Mažar. Dužnost komandanta 1. bataljona primio je Veljko Stojaković.⁷³

U momentu ulaska u sastav 4. divizije, brigada broji 1307 boraca, a naoružana je sa 1150 pušaka 78 puškomitrailjeza, 7 teških mitraljeza, 4 teška i 3 laka minobacača i jednim protivoklopnim topom. Sem toga, jedinice brigade raspolagale su sa 619 ručnih bombi i dovoljnim količinama municije za sve vrste naoružanja.⁷⁴ U brigadi je formirana prateća četa (4 minobacača i jedan protivoklopni top), a po bataljonima mitraljeski vodovi.

Brigada je za nepuna dva mjeseca svog postojanja, više nego udvostručila svoju vatrenu moć. Učešćem u bihaćkoj operaciji, njeni borci i rukovodioci stekli su nova borbena iskustva, a u dodiru sa drugim našim jedinicama i narodom izvan svog užeg područja proširili horizont saznanja o snazi naše NOV i narodnooslobodilačkog pokreta. Sve jedinice privikle su se i sposobile za dugotrajnije potkrete i marševe. Sve je to pozitivno uticalo na moral boraca i udarnu sposobnost brigade. Već tada je u brigadi bio prevaziđen »odredski mentalitet«, koji je u prvim danima nastanka bio prisutan i kod boraca i kod dijela komandnog kadra. Tome je svakako doprinio i ulazak brigade u sastav novoformirane 4. divizije.

*

Još polovinom 1942. u jeku ofanzive na Kozaru neprijatelj je pristupio izgradnji utvrđene linije između Bosanskog Novog i Ljubije, koja se protezala pravcem Vješala k. 338 — s. Dolovljani — s. Suhača — s. Hozići — s. Miška Glava — Šurkovac — Ljubija. Docnije je ova linija produžena od Ljubije do Sanskog mosta (Ljubija — Tromeda (k. 505) — St. Rijeka — Ruškovac (k. 562) — Kamengrad — Djedovača (k. 444). Protezanje linije bilo je uvjetovano reljeffom zemljišta i činjenicom da se tu nalazi pojaz sela, čiji su stanovnici u većini bili nastrojeni

⁷³ Zbornik, t. VI, knj. 8, dok. 38 — Naredba štaba 1. bosanskog NOU korpusa od 16. 11. 1942. god.

⁷⁴ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 111. — Pregled stanja ubojne opreme 4. divizije 1. bosanskog korpusa na dan 1. 12. 1942.

proustaški. U fortifikacijskom smislu, ovi položaji bili su vrlo dobro uređeni, naročito na odsjeku Suhača — Šurkovac, gdje su izgrađene tri linije rovova sa zaklonima i pokrivenim zemljanim objektima prilagođenim za borbu i stanovanje trupa u zimskim uslovima.⁷⁵

Procijenjeno je **da** je na čitavoj utvrđenoj liniji postojalo oko 1.000 bunkera. Na odsjeku Ljubija — Sanski Most bili su izgrađeni objekti za izvođenje odbrane po grupnom sistemu dok su međuprostori kontrolisani vatrom i patrolama.

Po zamisli ustaško-domobranske glavne komande, ova **linija**, nazvana »Postav Jugozapad«⁷⁶ sa komandom u Ljubiji, trebalo je **da** trajnije izoluje kozaračko područje od ostalog dijela oslobođene teritorije Bosanske krajine, odnosno **da po** izvršenom »čišćenju« Kozare spriječi upade **naših** snaga iz Podgrmeča na komunikacije u dolinama rijeka Sane i Une i na druge vitalne objekte u ovom području. Ova linija bila je stalno posjednuta mjesnim ustaško-legionarskim formacijama, koje su bile brojne i fanično se borile protiv naših jedinica, a i regularnim formacijama NDH. Poslije oslobođenja Bihaća, početkom novembra, ona je i ojačana sljedećim neprijateljskim jedinicama: banjalučki zdrug (brigada) sastava 10. pješadijski puk (bez jednog bataljona), 1. jurišni bataljon, 1. bataljon 1. pješadijskog puka, 2. bataljon 5. pješadijskog puka, 1. bataljon Petrinjske brigade, »Domdo« bataljon »Banja Luka«, »Domdo« bataljon »Sanski most«⁷⁷, 1. četa ustaškog pripremnog bataljona »Banja Luka«, dijelovi 8. i 18. ustaškog bataljona, 3. baterija 8. artiljerijskog diviziona i 2. baterija 4. artiljerijskog diviziona, kao i kompletan 3. gorski zdrug (brdska brigada), sastava četiri pješadijska bataljona, dvije brdske baterije sa ostalim sredstvima oja-

⁷⁵ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 52 — Izvještaj štaba 5. krajiške (Kozarske) NOU brigade od 18. 11. 1942. štabu 1. bosanskog NOU korpusa.

⁷⁶ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 243 — Opšta bojna relacija za novembar 1942. banjalučkog domobranskog zdruga (brigade) upućena 18. 12. 1942. zapovjedništvu 2. domobranskog zbora (korpusa).

⁷⁷ »Domdo« bojna je bataljon mjesne ustaške milicije. Naziv »Domdo« je kojanica izvedena od riječi dom i do, tj. kuća i njiva, jer su pripadnici tih formacija u vrijeme kada nisu u borbi obrađivali zemlju.

čanja.⁷⁸ Ukupno na frontu Bosanski Novi — Sanski Most bilo je oko 15 ustaško-domobranksih bataljona i 5—6 baterija artiljerije, čije se brojno stanje kretalo oko 8.000 vojnika.

Oslobodenjem Bihaća, otpočela je ofanzi va naših jedinica u Bosanskoj krajini i jugozapadnom dijelu Hrvatske. U okviru ovih borbi, po odluci štaba 1. bosanskog korpusa⁷⁹ od 14. novembra 1942. 4. krajiska divizija dobila je zadatku da likvidira utvrđenu neprijateljsku liniju na odsjeku Bosanski Novi — Ljubija. To je bio prvi zadatak divizije, kao kompaktne jedinice, a predstavljao je uvod u borbe za Bosanski Novi i Dvor na Uni, koje su vodile krajiske i hrvatske brigade u drugoj polovini novembra 1942. godine.

Peta brigada dobila je zadatak da napada odsjek fronta s. Suhača — Pivnica (k. 292) — s. Hozići — Tabla (k. 315) — Miška Glava. Na lijevom krilu napadala je 6. krajiska, a na desnom 2. krajiska brigada.

Napad je otpočeo 18. novembra u 02.00 časa. Zahvaljujući temeljitim pripremama, dobrom poznavanju terena i rasporeda neprijateljskih utvrđenja, kao i lošim vremenskim prilikama, postignuto je potpuno iznenadenje. Prvi bataljon je uspio da neopaženo prođe kroz neprijateljske linije (što mu je i bio zadatak) i izvrši napad sa sjevera, odakle ga neprijatelj uopšte nije očekivao.

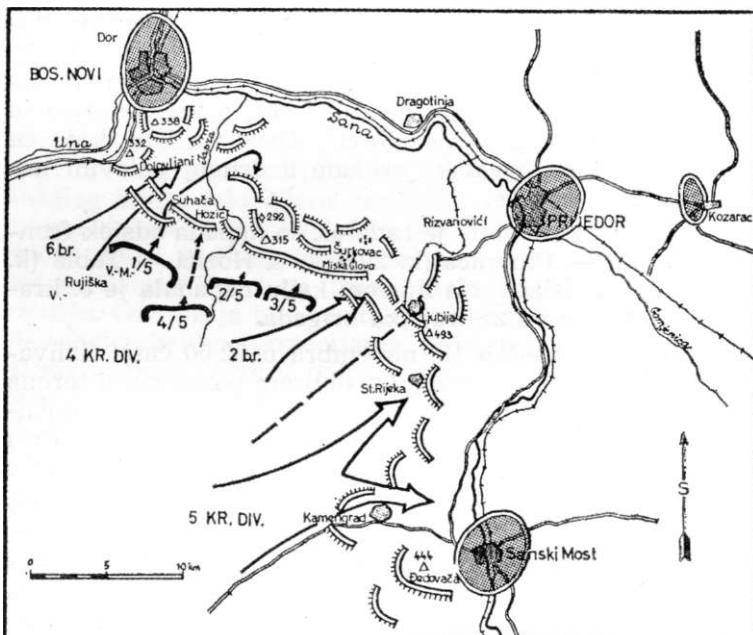
Do svitanja svi bataljoni brigade uglavnom su izvršili svoje zadatke. Likvidirana su uporišta Suhača, Pivnica, Tabla i s. Hozići, dok je tokom cijelog dana (18. novembra) 6. ustaška bojna (bataljon), potpomognuta »domaćim« ustašama, pružala ogorčen otpor na Hozića kamenu (k. 251). Iako opkoljeni i izloženi jakoj minobacačkoj vatri, ustaše su davale otpor sve do pada mraka, kada su i posljednji dijelovi ove jedinice bili praktično uništeni.

⁷⁸ Isto kao pod 76.

⁷⁹ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 33 — Pismo načelnika Operativnog štaba Branka Poljanca od 14. 11. 1942. Operativnom štabu za Bosansku krajinu.

U dokumentu je pogrešno upotrebljen naziv, jer od 9. 11. 1942. kada je formiran 1. bosanski NOU korpus ne postoji više Operativni štab 7a Bosansku krajinu.

Prema izvještaju štaba 5. brigade, od 18 novembra⁸⁰, rezultat dejstva 1., 2. i 4. bataljona bio je: oko 200 ustaša, poginulih i zarobljenih 467 vojnika i 6 oficira, a zaplijenjeno je 420 pušaka, 20 puškomitraljeza, 3 teška mitraljeza, 2 minobacača, nekoliko desetina hiljada metaka i puno druge vojne opreme. Naši gubici bili su 5 poginulih i 17

Razbijanje utvrđenog neprijateljskog fronta na odseku Bosanski Novi — Ljubija, od strane jedinica 4. krajишке divizije, koncem novembra 1942;

ranjenih. Treći bataljon, na desnom krilu, takođe je izvršio svoj dio zadatka, nakon čega se rokirao udesno i pristupio sadejstvu snagama 2. krajишke brigade koje su nastupale ka Surkovcu i Ljubiji. Pošto štab brigade sa

⁸⁰ Zbornik, t. knj. 8, dok. 52 — Izvještaj štaba 5. krajишke (Kozarske) NOU brigade od 18. 11. 1942. štabu 1. bosanskog NOU korpusa.

njim nije imao vezu duži dio dana, to pomenuti izvještaj nije obuhvatio i rezultate njegovih dejstava, kao i njegove gubitke.

O ovim borbama u opštoj bojnoj relaciji banjalučkog zdruga (brigade) za novembar 1942, između ostalog, se kaže:

»... 18. studenog 1942. godine *Postav Jugozapad*: U 02.50 sati, jake snage partizana izvršile su napadaj na postav Jugozapad kod sela Mijska Glava i uspjeli su da probiju postav 1. sata ustaške pripremne bojne Prijedor. Po izvršenom proboru, partizani su u brzom zamahu napali s leđa VI ustašku bojnu, 18. sat 10 p. p. 1. bojnu 1. pješačke pukovnije i za kratko vrijeme uspjeli su da ih potpuno rasprše ...

U toku borbe 18. studenog naši su gubici: 8 poginulih, 2 teško i 8 lakše ranjenih (koji su donešeni sa postava). Osim toga, potpuno su raspršene: 1. bojna 1. pješačke pukovnije (većim djelom zarobljeni od koje se je slijedećih dana u Prijedoru prikupilo svega 1 častnik (opskrbnik) i oko 100 domobrana, VI. ustaška bojna, 1 sat pripremane ustaške bojne i 18. sat 10. pješačke pukovnije. Gubici partizana nepoznati⁸¹

U istom dokumentu o taktici dejstava naših jedinica kaže se i ovo:

»Partizani raspolažu jakim snagama i dobro su naoružani. Imaju topove i bacače, a naročito je zapaženo da imaju dosta automatskog naoružanja. Strijeljiva također imaju dosta, jer ga prilikom napadaja ne štede.

Napadaju uvijek vrše u jakim skupinama i na užem frontu, sa ciljem izvršenja probora, a tek zatim se šire, napadajući ostale dijelove postave sa leđa. Kako napadaju vrše uglavnom noću skoro uvijek uspjevaju da bez velikih gubitaka postignu cilj.«

Vrhovni štab je visoko ocijenio uspjehe krajiških brigada u ovim borbama, među kojima i naše brigade. U Biltenu Vrhovnog štaba broj 20, 21 i 22 o tome se kaže:

»Divizije I. bosanskog korpusa u svom nastupanju ka sjeveru razbile su neprijateljske snage na položaju Suhača — Surkovac — Ljubija, na lijevoj obali rijeke Sane. Tom prilikom zarobljeno je: jedna cijela domobranska bojna od 500 domobrana, 20 ustaša, 16 legionara i 6 oficira. Potpuno je razbijena jedna ustaška bojna koja je ostavila na bojištu 200 mrtvih vojnika. Zaplijenjeno je: 600 pušaka, 30 puškocjmitraljeza, 10 teških mitraljeza, jedan teški bacač, 4 laka bacača, velika količina municije i ostale ratne opreme. U ovoj žestokoj borbi u kojoj je trebalo

⁸¹ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 243 — Opšta bojna relacija banjalučkog domobranskog zdruga (brigade) za novembar 1942. za povjedništvu 2. domobranskog zbora (korpusa).

likvidirati 1.000 bunkera i rovova, partizani su imali 30 mrtvih i 70 ranjenih. Naročito se istakla V. Kozarska brigada, koja je neprijatelju zadala najteže gubitke, ona ista brigada koju je Pavelić »uništilo« u svojoj ljetnoj ofanzivi na Kozari⁸².

Ovo visoko priznanje koje je Vrhovni štab odao našoj brigadi poslužilo je kao podstrek njenim borcima i rukovodiocima da u narednim borbama ulože još veće napore.

Narednih dana težište dejstva 4. divizije preneseno je na krila, ka Novskoj planini (Vješala) i oko Ljubije, gdje su 2. i 5. krajiska vodile oštре borbe sa ustaško-njemackim svježim snagama koje su dovedene na taj sektor kao pojačanje. Utvrđeni neprijateljski front na odsjeku od Novske planine do Ljubije bio je razbijen, a jedinice koje su ga posjedale do nogu potučene.

Međutim, neprijatelj se nije pomirio sa gubitkom utvrđene linije Suhača — Ljubija, te nastoji da po svaku cenu povrati ove položaje. Organizujući protivnapad iz Prijedora u rejon Ljubije, dovlači pojačanja, jačine tri bataljona, od čega jedan bataljon Nijemaca, a iz Bosanskog Novog ka Suhači nastupa sa dvije bojne 3. gorskog zdruga i dijelovima 12. pješadijskog puka.

Istovremeno, od 19. do 23. novembra, dijelovi 5. i 2. krajiske brigade vrše nekoliko uzastopnih napada na rudnik Ljubiju, Donju Ljubiju i preostala uporišta oko ovih mjesta. Mada su se ove borbe odlikovale velikom žestinom, ovi napadi su dali samo djelimične rezultate. Naše su snage likvidirale neka uporišta, uključujući i Donju Ljubiju, te porušile prugu ka Prijedoru, ali nisu uspjele da zauzmu rudnik Ljubiju. Ovo zbog toga što je neprijatelj, pored ostataka »banjalučke brigade« i drugih posada sa razbijenog fronta, na ovom pravcu intervenisao i svježim snagama iz Prijedora, potpomognutim tenkovima (jedan bataljon Nijemaca iz sastava 714. divizije, te 2. i 4. bojna 3. gorskog zdruga — koje je ovamo vratio, kad je 18. novembra otpočeo naš napad na utvrđenu liniju).⁸³

^M Zbornik, t. II, str. 216 i 217 — Saopštenje Vrhovnog štaba o borbama i akcijama NOV i POJ u Bosanskoj krajini, Bilten br. 20—21—22.

⁸³ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 240 i 243. — Izvještaj 3. gorskog domobranskog zdruga (brigade) od 7. 12. 1942. upućen ministarstvu domobranstva; Citirana bojna relacija banjalučkog domobranskog zdruga (brigade).

Još prije napada snaga 4. krajške divizije na utvrđenu neprijateljsku liniju Bosanski Novi — Ljubija, u štabu 1. bosanskog korpusa otpočele su pripreme za napad na Bosanski Novi. Pripreme su vršene zajedno sa predstavnicima Glavnog štaba Hrvatske, jer je bilo predviđeno da u napadu učestvuju i njihove snage.

Po završenim pripremama za napad najveći deo snaga 4. divizije bio je već orijentisan ka Bosanskom Novom, a na položajima prema Ljubiji i Prijedoru ostali su samo dijelovi 6. brigade. Svi bataljoni 5. brigade prebačeni su do 24. novembra na pravac Suhača — Dolovljani — Blagaj radi sudjelovanja u napadu na Bosanski Novi i okolna uporišta. Zadatak 5. brigade bio je da sa dijelom snaga (1. i 4. bataljon) likvidira uporište Kulsko brdo, sjeverno od Bosanskog Novog i poruši prugu i cestu Bosanski Novi — Prijedor i Bosanski Novi — Volinja i tako sprijeći eventualnu intervenciju iz tih pravaca ka Bosanskom Novom. Ostali dio snaga, 2. i 3. bataljon u sadejstvu sa dijelovima 6. krajške brigade, imao je zadatku da očisti neprijateljska uporišta na lijevoj obali Sane, Blagaj Japru i Bulinu glavici, a zatim da sadejstvuje glavnim snagama (1. i 2. krajške brigade), koje preko Novske planine direktno napadaju Bosanski Novi.

Napad na Bosanski Novi otpočeo je 26. novembra 1942., u 23.00 časa, prodorom 1. i 2. krajške brigade preko planine Novske (Vješala). Istovremeno, 2. i 3. bataljon 5. brigade nastavljaju borbe za Blagaj-Japru, Bulinu glavu i ostala uporišta na lijevoj obali rijeke Sane (5. brigada vodi neprekidne borbe na ovim položajima od 20. novembra). U noći 26/27. novembra 1942. razbijen je 12. pješadijski puk na pravcu napada 2. krajške brigade, kao i 1. bojna (bataljon) 3. gorskog zdruga na položajima k. 331—313 — r. Japra (jugozapadno od s. Blagaj-Japra) od dijelova 5. i 6. krajške brigade. O ovoj borbi u izvještaju 3. gorskog zdruga za 26. i 27. novembar 1942. pored ostalog se kaže:

»... Oko 23.39 sati zapovjednik 1. bojne izvještava o snažnom neprijateljskom napadu na postave 1. bojne i 12. pješadijske pukovnije. 27. studeni. U 00.30 sati zapovjednik 1. bojne sa k. 313 izvještava da su postave 1. bojne razbijene, da se neprijatelj pojavio čak i u pozadini i da dijelovi bojne u neredu odstupaju dijelom ka Bos. Novom, dijelom ka Blagaju a dijelom preko Japre... .

Do 05.00 sati zapovjednik 1. bojne uspio je da na k. 257 prikupe svega 80 momaka od svoje bojne.⁸⁴,

Ostaci 1. i 3. bojne 3. gorskog zdruga, u prepodnevnim časovima 27. novembra, odstupili su na liniju: k. 257 — Bulina glava (k. 307) — k. 200 na rijeci Sani, obrazujući mostobran za odbranu s. Blagaj-Japre. Dijelovi 5. i 6. krajiške brigade produžili su napad i u popodnevnim časovima prinudili neprijatelja na odstupanje ka Bosanskom Novom. Progonjene našim snagama, koje su vršile direktni napad sa fronta i tučene jakom bočnom vatrom 1. bataljona 5. brigade sa desne obale Sane, ovi dijelovi 3. gorskog zdruga su kod Suča dola potpuno razbijeni. U istom izvještaju 3. gorskog zdruga o tome se kaže:

»... Do visine Suča Dola i pored jakog otpora od strane neprijatelja, zdrug je stigao u potpunom redu, sa vrlo malim gubicima.

Na ovoj liniji izvršio je neprijatelj snažan napadaj sa pravca k. 313, i sa pravca Vješala (k. 388) i nabacio je 3. bojnu i dijelove 1. bojne na Sanu. Poslije toga počeli su se dijelovi u neredu dalje probijati ka Bos. Novom. Istodobno izvršen je pritisak neprijatelja sa pravca Japre i sa vrhova sev. od Sane...

Pod ovim okolnostima zdrug je stigao oko 15 sati u Bos. Novi, gdje je u samom gradu ponovo upao u žestoku neprijateljsku vatrnu bacača i haubičke bitnice i opet pretrpeo velike gubitke...

Od 27. XI 00.00 sati, po razbijanju postava 1. bojne za vrijeme probijanja od Blagaja do Bos. Novog, u Bos. Novom i u postavama pri odbrani Bos. Novog do 24.00 sati istoga dana zdrug je imao sledeće gubitke:

9 mrtvih, (od ovih p. pukov. Lankaš Josip, poginuo je od bacača u Bos. Novom (37 ranjenih) od ovih por. Katineli Artur zapovjednik voda u 3. bojni i por. Fridl Zvonimir, zapovjednik opkoparskog voda zdruga, ranjeni od bacača u Bos. Novom).

Oko 480 nestalih (od kojih satnik Plišić Stjepan, zapovjednik sata 1. bojne, Satnik Hočevar Konrad, zapovjednik 3. sata 3. bojne, natporučnik Benić dr. Ivan liječnik 1. bojne, por. Mandić Vitomir, zapovjednik voda 1. sata 3. bojne, por. Grozaj Žvonimir, zapovjednik voda 3. sata 3. bojne, por. Volk Franjo, zamenik zapovjednika stožernog sata 3. bojne i zastavnik Matovina Lovro, zapovjednik voda 1. sata 1. bojne).

Pored ljudstva od tvoriva palo neprijatelju u ruke, odnosno onesposobljeno, jer se nije moglo izvući:

2 topa 75. bez streljiva (1 top onesposobljen).

7 strojnica bez streljiva, skoro sve onesposobljene, odnosno izgubljene sa nestalom momčadi.

⁸⁴ Isto kao pod 83 (dok. br. 240).

24 strojopuške, izgubljeno sa nestalom momčadi.

Oko 80 konja, dijelom izgubljenih sa nestalom momčadi, a dijelom pobijenih.

Tačni gubici u ljudstvu i tvorivu poslat će se naknadno kad se srede relacije.⁸⁵

Poslije razbijanja ova dva bataljona 3. gorskog zdruga, naše snage čvrsto su gospodarile i lijevom i desnom obalom Sane. Istovremeno sa napadom na Bosanski Novi, odnosno na Kulsko brdo, snage 5. brigade, koje su prešle na desnu obalu rijeke Sane, napale su u noći 26/27. novembra neprijateljske posade za obezbjeđenje pruge između Bosanskog Novog i Prijedora i Bosanskog Novog i Dobrljina. Likvidirano je nekoliko desetina bunkera uz prugu, posade zarobljene ili razbijene, a bunkeri popaljeni. Između stanica Svodna i Brezičani prekopana je cesta, srušena su dva manja željeznička mosta, a pruga razvaljena na više mjesta. Narednih dana jedinice 5. brigade, uz pomoć civilnog stanovništva, izvršile su rušenje pruge između Bosanskog Novog i stanice Svodna u dužini od 5 km (šine demontirane i dijelom bačene u rijeku Sanu, a pragovi sasjećeni i popaljeni) a cestu prekopali na više mjesta. Zahvaljujući tome, spriječena je intervencija nje-mačkih tenkova iz Prijedora 27. novembra.⁸⁶ Na odsjeku pruge između Bosanskog Novog i Volinje, takođe su razbijene posadne jedinice za obezbjeđenje pruge, zapaljena podloga željezničkog mosta na rječici Strižni i pruga prekinuta na više mjesta. Razbijeno je i obezbjeđenje mosta na Uni blizu Volinje,⁸⁷ ali most nije srušen jer 5. brigada nije imala eksploziv.

Dijelovi 1. bataljona 5. brigade, koji su napadali na Kulsko brdo, nisu zauzeli ovo uporište i pored toga što je napad bio ponovljen, jer je neprijatelj ovo uporište dobro

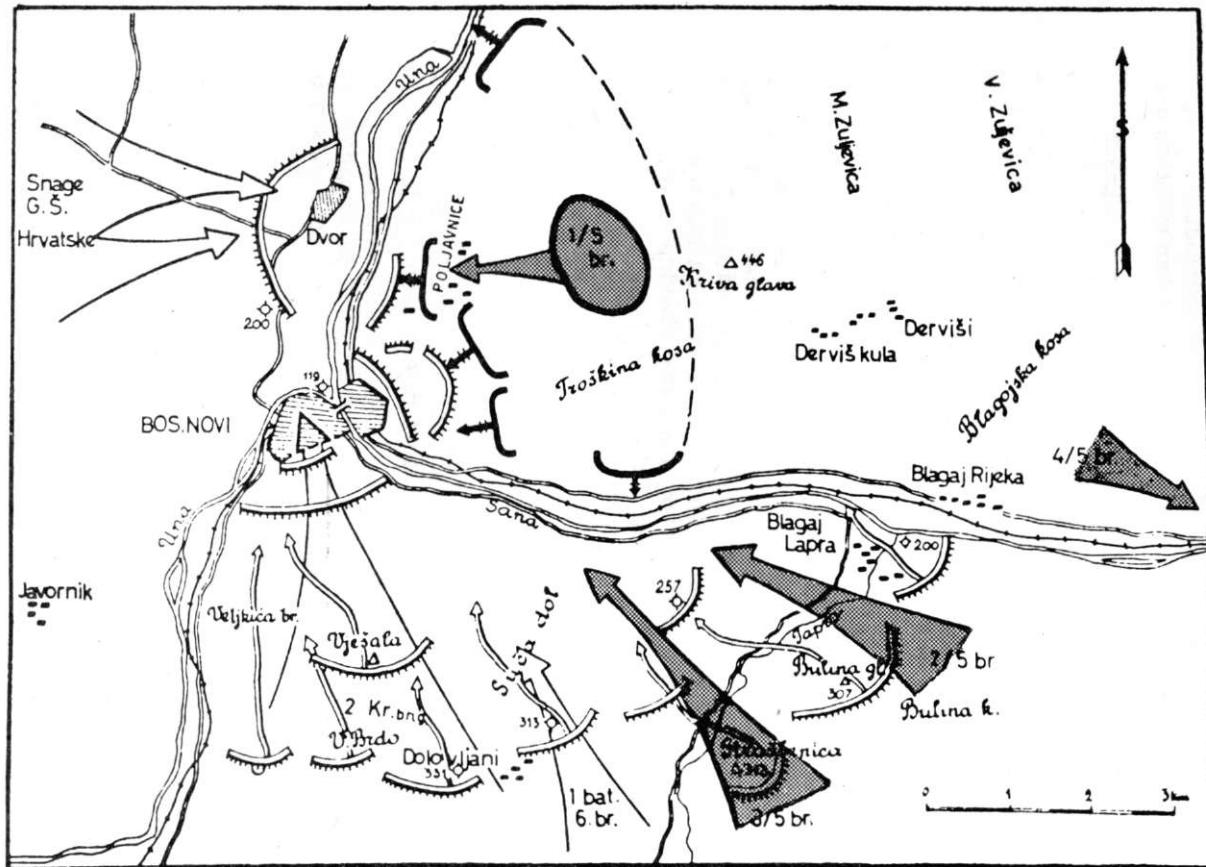
⁸⁵ Isto kao pod 83 (dok. br. 240).

⁸⁶ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 127 — Ivještaj štaba 4. kraljičke NOU divizije 2. 12. 1942. štabu 1. bosanskog NOU korpusa.

Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 239 — Izvještaj zapovjedništva osiguranja pruge Sunja—Bos. Novi—Svodna od 4. 12. 1942. zapovjedništvu 1. domobranskog zbora.

⁸⁷ Isto, kao pod 86 (dok. 127).

Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 243 — Citirana bojna'relacija banjalučkog domobranskog zdruga (brigade).

Napad 4. i dijelova 5. krajiskog divizije na neprijateljski garnizon Bosanski Novi, koncem novembra 1942.

utvrdio i posjeo jakim snagama. Reljef zemljišta nije omogućavao našim snagama da se potpuno razviju i objekat napada odsjeku od garnizona Bosanski Novi.

Borbe za Bosanski Novi i okolna manja uporišta, trajale su neprekidno od 26. do 29. novembra 1942, kada su naše jedinice prestale sa daljim napadima na grad. Mada naše jedinice ovog puta nisu zauzele grad (zbog vrlo snažno ispoljenog otpora, kao i zbog neefikasno organizovanog sadejstva krajiških i hrvatskih snaga), ipak su neprijatelju u ovim četvorodnevnim borbama naneseni veliki gubici. Samo 4. divizija i 1. brigada iz sastava 5. krajiške divizije zarobile su 850 neprijateljskih vojnika i oficira. Zaplijenjeno je, između ostalog, 6 topova, od čega 4 haubice 105 mm, 100 mitraljeza i puškomitraljeza, oko 800 pušaka i velike količine municije.⁸⁸ Sem toga, oko 20 dana bio je paralisan svaki saobraćaj u dolini Sane i Une uslijed rušenja komunikacija.

Tih dana u svim jedinicama 4. i 5. krajiške divizije, koje su se borile oko Bosanskog Novog, pročitana je depeša štaba 2. proleterske divizije:

»U ime boraca, komandira, komandanata i političkih komesara, šaljemo, vama herojskim borcima naše Bosanske Krajine, borcima sa Kozare, Bihaća, Jajca, naše plamene proleterske pozdravne. Borci, komandiri i politički komesari naše divizije ponosni su na heroje krajiških brigada, koji čine čuda od junaštva u Bos. Novom. Mi ćemo vam uskoro pomoći i dati sve od sebe da uništimo isto tako veliki broj fašističkih okupatorskih vojnika i njegovih slуга. Uime boraca, komandira i pol. komesarja 2. proleterske divizije, komandant Peko, pol. komesar Mitar«⁸⁹

Prvog decembra 1942., 5. brigada smijenila je na položajima oko Bosanskog Novog 1. i 2. krajišku brigadu, koje su otiskele na nove zadatke. Raspored jedinica brigade

⁸⁸ Zbornik, t. IV., knj. 8, dok. 91, 97, 101 i 240 — Izvještaj štaba 1. bosanskog NOU korpusa od 27. 11. 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ; naredenje štaba 1. bosanskog NOU korpusa od 28. 11. 1942. štabu 5. krajiške (Kozarske) NOU brigade; izvještaj štaba 1. bosanskog NOU korpusa od 29. 11. 1942. Vrhovnom štabu NOV i POJ; izvještaj 3. gorskog domobranskog zdruga (brigade) od 7. 12. 1942. upućen ministarstvu domobranstva.

⁸⁹ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 144 — Depeša štaba 2. proleterske divizije od 4. 12. 1942, upućena preko štaba 1. bosanskog NOU korpusa borcima i rukovodiocima 4. i 5. krajiške divizije.

bio je sljedeći: 2., 3. i 4. bataljon posjeli su položaje desna obala r. Une — Vješala (k. 338) — kosa Utisnovac (k. 257) — lijeva obala r. Sane (k. 122), a 1. bataljon na desnoj obali r. Sane prema Bosanskom Novom i Kulskom brdu.⁹⁰

Tokom decembra 1942., 5. brigada je ostala na pomenutom području sa dva osnovna zadatka: prvo, da sprečava neprijateljske ispadne iz Bosanskog Novog na slobodnu teritoriju i, drugo, da sistematski izvodi napade na uporišta i komunikacije u dolini r. Sane i Une. Istovremeno, intenzivno se radilo na popuni jedinica novim borcima, s obzirom na to da je brigada, od oslobođenja Bihaća, nalazeći se u neprekidnim borbama, pretrpjela znatne gubitke.

Na ovim položajima jedinice 5. brigade vodile su sljedeće značajnije borbe.

Četrnaestog decembra jače neprijateljske snage pokušale su ispad iz Bosanskog Novog ka slobodnoj teritoriji. Neprijatelj je dočekan na položajima Vješala (k. 338) — s. Blagaj i poslije višečasovne borbe odbačen u Bosanski Novi uz veće gubitke.⁹¹

U noći 26/27. decembra 5. brigada vrši istovremen napad na željezničku stanicu Blagaj, na desnoj obali r. Sane i uporišta Martin-brdo, i Dragotinju. Napadi na Blagaj i Martin-brdo nisu uspjeli. Uporište Dragotinja je likvidirano i tom prilikom zarobljeno 19 neprijateljskih vojnika sa oružjem i opremom.

U noći 27/28. decembra ponovljen je napad na Blagaj i poslije petočasovne borbe uporište je likvidirano. U ovoj borbi zarobljena je kompletna posada od 1 oficira, 8 podočićir⁹² i 129 vojnika, a bio je i veći broj poginulih i ranjenih. Zaplijenjeni su 3 teška mitraljeza, 7 puškomitraljeza, 132 puške i ostala oprema. Iste večeri porušeno je 5 km pruge na deonici Blagaj — Svodna. Naši gubici bili su 4

⁹⁰ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 127 — Izvještaj štaba 4. krajiške NOU divizije od 2. 12. 1942. štabu 1. bosanskog NOU korpusa.

⁹¹ Zbornik, t. IV, knj. 8, dok 188 — Izvještaj štaba 1. bosanskog korpusa od 16. 12. 1942. Vrhovnom štabu NOP i POJ.

mrtva i 5 ranjenih.⁹² Ovo uporište je branila 1. četa 1. bataljona 11. pješadijskog domobranskog puka.

30. decembra 1942. 1. bataljon 5. brigade izvršio je napad na uporište Strižna (na pruzi Bosanski Novi — Volinja) i likvidirao ga. Zarobljeno je 3 podoficira i 50 vojnika, a zaplijenjeno 7 puškomitrailjeza i 46 pušaka. Poginuo je 1 oficir i 1 podoficir.⁹³ Naše jedinice nisu imale gubitaka.

Većina vojnika u ovom uporištu bila je naklonjena NOB-u, što su nam na određen način, preko civilnog stanovništva, stavili do znanja, izjavivši da ne bi pružali otpor ukoliko bi došlo do napada. Stab bataljona u pripremi akcije imao je u vidu ovaj momenat. Od zarobljenih, nekolicina ih je ostala u našim jedinicama, među kojima i Slavko Martin, radnik, rodom iz Hrvatskog Zagorja. U 5. brigadi Slavko je ubrzo postao politički komesar čete, a kasnije i politički komesar bataljona.

Iste noći porušena su dva željeznička mosta na rječici Strižni i Đurića-jarku, nedaleko od Volinje, zatim telefonsko-telegrafska linija u dužini od 3 km i prekinuta pruga između Bosanskog Novog i željezničke stanice Ravnica. U Strižni su spaljena 3 željeznička vagona.

Bila je to posljednja akcija 5. brigade u 1942. godini. Rezultat njezinih borbenih dejstava, od formiranja do kraja 1942, bio je: zarobljeno je 1678, a poginulo oko 550 neprijateljskih vojnika i oficira. Zaplijenjeno je 1196 pušaka, 94 puškomitrailjeza, 14 teških mitraljeza, 4 minobaca, 3 topa, 15 automata i oko 100.000 metaka. Uništeno je 5 kamiona, a porušeno 4 željeznička mosta, oko 20 km željezničke pruge i nekoliko stotina bunkera. U istom vremenu gubici brigade bili su 29 poginulih i 77 ranjenih boraca i rukovodilaca.

⁹² Zbornik, t. IV, knj. 8, dok 249 — Depeša zapovjedništva 2. domobranskog zbora (korpusa) od 27. 12. 1942. glavnom stabu domobranstva; Zbornik, t. IV, knj. 8, dok. 254 — Bojna relacija zapovjedništva osiguranja želj. pruge Sunja — Bosanski Novi — Sredna za decembar 1942; Zbornik, t. IV knj. 9, dok 7 — Izvještaj stabla 4. krajške NOU divizije od 1. 2. 1943. stabu 1. bosanskog NOU korpusa.

⁹³ Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 8 — Izvještaj stabla 4. krajške NOU divizije od 1. 1. 1943. stabu 1. bosanskog korpusa o napadu 5. brigade na strižanski most.

Početkom 1943. 5. brigada je i dalje na istoj prostoriji.

Kako su sve jedinice brigade u višemesečnim neprekidnim borbama krajem 1942. pretrpjeli značajne gubitke, to su početkom januara 1943. preduzete opsežne mjere na terenu sa ciljem popune jedinica novim borcima. Za jedničkom akcijom štaba brigade i divizije i partiskih komiteta, odnosno NOO-a na terenu, brigada je popunjena u ovom vremenu sa nekoliko stotina boraca.

Trećeg januara 1943. održano je savjetovanje političkih komesara i njihovih zamjenika u s. Čadavici. Na savjetovanju je, na osnovu izvještaja političkih komesara bataljona i diskusije, data iscrpna ocjena stanja u brigadi i na osnovu toga su postavljeni zadaci za političko-partijski rad u narednom periodu.

Učesnici savjetovanja bili su jedinstveni u ocjeni da je brigada u vojničkom i moralno-političkom pogledu čvrst i homogen borbeni kolektiv, sposoban da se bori u svim situacijama i protiv svakog neprijatelja. Posebno je konstatovano da brigada uživa veliki ugled kako u narodu, tako i kod drugih naših jedinica, da su međusobni odnosi dobri, da nema pojave pljačke, niti neprijateljskog uticaja na borce.

Međutim, uočene su i neke pojave koje u budućem radu treba energično suzbijati, kao što je nepravilan odnos starijih prema mlađim borcima i njihov nedovoljan politički uticaj na novomobilisane. Posebno je skrenuta pažnja da sav rukovodeći kadar ubuduće mora posvetiti više brige čuvanju ljudstva u borbi, jer je bilo pojava nepotrebnih gubitaka. Uzrok ovome je višestruk, a među najglavnijima se ističe slaba vojnička obučenost boraca za protivtenkovsku borbu, slabo organizovano sadejstvo u borbi između jedinica, pogrešno shvatanje hrabrosti, odnosno kukavičluka i drugo. Kod boraca i starješina uvriježilo se shvatanje da je kukavičluk sklanjati se od aviona i artiljerijske vatre. Borci su se teško odlučivali na ukopavanje i pravljenje zaklona u borbenim situacijama kada je to nužno. Zato je oštro kritikovano shvatanje da je nošenje ašova i pravljenje zaklona znak kukavičluka. Kao opšti zaključak istaknuta je potreba intenzivnijeg političkog

rada, naročito sa novim borcima i potreba da se stariji borci osposobljavaju za rukovodeće dužnosti.⁹⁴

Značaj ovog savjetovanja je utoliko veći, što je ono prvi put od formiranja brigade iscrpnije analiziralo situaciju u jedinicama.

Istovremeno je i politodjel⁹⁵ 5. brigade 3. januara 1943. poslao CK KPJ svoj izvještaj o stanju u brigadi. Kako se ocjena politodjela znatno razlikuje (u cijelini je negativna) od ocjene koju je dalo savjetovanje političkih komesara, to u širim izvodima citiramo taj izvještaj:

»Kao što znate, odskora smo na radu u 5. KK brigadi. Smatramo da vam nijesmo trebali ranije slati izvještaj zato što bi on bio nepotpun. Danas, međutim, mi smo u mogućnosti da vam iznesemo što potpuniju sliku o brigadi i da vam omogućimo da nam date eventualna uputstva za dalji rad, mada ne postoji nijedan problem niti u partiji niti u brigadi čijem rješavanju ne možemo pristupiti. Podnoseći vam izvještaj o stanju naše brigade, mi ćemo vas istovremeno obavjestiti o tome šta smo preduzeli da bi se nedostaci i greške, u prvom redu u partijskoj organizaciji, otklonile i da bi rad tekao pravilno.

1. Rad partije u brigadi skoro se nije osjećao. Ona nije ni postojala u pravom smislu riječi kao organizacija oko koje se odvija čitav politički život u brigadi. O njenoj rukovodećoj ulozi nije moglo, a još ni danas ne može biti riječi. Partija nije postojala kao živ organizam kao motorna sila u vojsci od čijeg pravilnog rada zavisi uspjeh naše borbe. Naprotiv, ona je postojala kao sekta, kao grupa, odvojena od svakodnevnog života i rada u četi, bataljonu itd. Najgrublja i najkrupnija greška koju mi, ističemo jeste sektaštvo koje je tako duboko zavriježilo da treba zaista istrajanje, neumorno raditi da bi pomenuta opasnost bila prebrođena. Kao eklatantan primjer sektaškog rada partije navadamo to da u jednoj četi koja broji preko 100 boraca ima svega 7 članova partije, a u čitavom bataljonu od oko 500 boraca ima svega 40 članova partije! (U posljednje vrijeme broj je nešto povećan). Uzgred budi rečeno, ogromna većina boraca je vjerna i borbenaa, među borcima, nečlanovima partije, ima boljih od onih koji su članovi partije. Pored ove osnovne greške ima i drugih.

a) Birokratski duh je ovlađao partijskim jedinicama. Sami drugovi koji rukovode radom partije unijeli su taj duh birokratizma ... *

⁸⁴ Arhiv VII, kut. 869/3-4 i Arhiv CK KPJ reg. br. 672/1942. — Zapisnik sa savjetovanja političkih komesara i njihovih zamjenika iz 5. krajiske (Kozarske) brigade 3. 1. 1943.

⁸⁵ Politodjel u sastavu: Neda Božinović, Jovan Marinović i Mirko Kalezić, došao je u 5. krajisku (Kozarsku) brigadu polovinom decembra 1942. god.

b) Zamjenici politkomesara kao istovremeno i partijski rukovodioци nijesu shvatili svoju dužnost. Naime, oni su sebe smatrali zamenicima politkomesara, pomagali ovima u radu i u njihovom odsustvu vršili poslove politkomesara, a glavna dužnost njihova: da rukovode partijskim radom zapostavljena je.

c) Konsekventno nepravilnoj partijskoj politici, stav prema kandidatima partie je takođe nepravilan ...

d) Lična odgovornost drugova pred svojom partijskom jedinicom ne postoji. Preko grešaka, često vrlo teških, prelazi se olako, ne rješavaju se na vrijeme, ne izriču se potrebne kazne kao vaspitna mjeru, što kod boraca, čini nam se, izaziva nepovjerenje i sumnju da su partizani povlašteni pred ostalim borcima...

2) Samim tim što je partija još uvijek slaba, što još nije uspjela da na djelu, u radu, obezbjedi sebi onu ulogu koja joj pripada, rad i po ostalim sektorima ne zadovoljava.

a) Politički komesari nijesu još uspjeli da postanu nosioci političkog života vojne jedinice koju predstavljaju. Mnogi od njih nijesu dorasli da pravilno razjasne one aktuelne političke probleme koji danas itekako interesuju našu vojsku. Oni često ne umeju da popularišu našu literaturu među borcima, da razviju interesovanje kod njih za čitanje te literature, da izazovu diskusiju kod boraca, da ukažu na najvažnije naše članke koje treba pročitati itd...

b) Politički komesari nijesu uspjeli da se sažive sa borcima, da ih borci zavole i da baš njima, svojim političkim predstavnici-ma, borci iznesu što osjećaju, što žele i da u prvom redu od politkomesara traže savjete, uputstva itd ...

c) Čitav komandni kadar nema ponekad pravilan stav prema borcima.

d) Moral u brigadi je na visini, neprijateljskog, prvenstveno četničkog uticaja nema, ali se primećuje da borbenost popušta...

e) Kulturni život se u brigadi teško i sporo razvija, u prvom redu zbog socijalnog sastava. Vrlo mali broj drugova je koji znaju da pomognu u tom poslu.

Uočivši, po našem mišljenju, na vrijeme glavne nedostatke u političkom radu u brigadi, mi smo poduzeli sve što treba da se politički život razvija pravilno ...

Naš rad je u mnogome olakšan pravilnim držanjem u radu svih partijskih rukovodilaca i štabova, počev od komandi četa do štaba brigade. Svi drugovi zaista uviđaju nedostatke u brigadi i čine sve što mogu da se oni, uz našu pomoć, otklone. Odnosi između nas i štaba brigade su pravilni.«⁹⁸

Nemamo namjeru da polemišemo sa politodjelom, niti da opovrgavamo njegove, najblaže rečeno, prestroge ocjene i partijske organizacije i političkog stanja u brigadi. Peta brigada je na svakom koraku svojom vojničkom i

⁹⁸ Arhiv CK SKJ, r.e.g. br. 5661/5, 2-108 — Pismo politodjela 5. krajiske (Kozarske) NOU brigade od 3. 1. 1943. CK KPJ.

političkom aktivnošću demantovala takve ocjene. A što se sektaštva tiče iznijeli bismo samo ovaj podatak: u to vrijeme brigada broji 1307 boraca, od kojih je 341 član KPJ, 95 kandidata KPJ i 359 članova SKOJ-a ili ukupno 795 organizovanih boraca i starješina.⁹⁷

Poslije uspješno završene ofanzive krajiških brigada u dolini riječki Une i Sane, 7. januara 1943, održana je smotra 4. krajiške divizije u Srpskoj Jasenici pod Grmečom.⁹⁸ Za sve jedinice divizije, pa i za 5. brigadu, ova smotra imala je veliki značaj. Divizija je, poslije formiranja i nakon neprekidnih tromjesečnih borbi, prvi put na okupu. Smotru divizije izvršio je vrhovni komandant drugi Tito, poslije čega je održan defile jedinica. Bila je to impresivna slika, koja je ostavila snažan utisak i na borce i na narod ovog kraja. Divizija je tada brojala preko 4700 boraca, a bila je naoružana, pored ostalog, sa 6 topova, 18 minobacača, 22 teška mitraljeza i 202 puškomitraljeza i 3307 pušaka.⁹⁹ Za borce 5. brigade bio je to posebno svečan trenutak jer su tada prvi put vidjeli druga Tita, slušali njegov govor i igrali sa njim kozaračko kolo.

Već sutradan po održanoj smotri, 8. januara 1943, 2. i 5. brigada krenule su na novi zadatak.

Stab 1. bosanskog korpusa raspolagao je podacima¹⁰⁰ 0 koncentraciji jačih neprijateljskih snaga u garnizonima: Dubica, Kostajnica, Bosanski Novi, Prijedor, Sanski Most i Banja Luka, iz čega je zaključivao da predstoji neprijateljska ofanzyva većih razmjera. U vezi s tim, 2. i 5. brigada 4. divizije doabile su zadatak¹⁰¹ da krenu na područje

⁹⁷ Arhiv CK SKJ, reg. br. 72/1943. — Zapisnik sa prvog sastanka partijskih komiteta 4. krajiške NOU divizije, održan 1. 2. 1943. u s. V. Ruiška.

⁹⁸ Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 20 — Obavještenje štaba 1. bosanskog korpusa od 4. 1. 1943. o održavanju smotre 4. krajiške divizije upućene Vrhovnom štabu NOV i POJ.

⁹⁹ Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 2 — Pregled brojnog stanja i naoružanja 1. bosanskog korpusa na dan 1. 1. 1943.

¹⁰⁰ Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 93 — Izvještaj obavještajnog centra štaba 1. bosanskog korpusa od 20. 1. 1943.

¹⁰¹ Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 20 — Obavještenje štaba 1. bosanskog korpusa od 4. 1. 1943. o održavanju smotre 4. krajiške divizije upućeno Vrhovnom štabu NOV i POJ;

Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 89 — Zapovijest štaba 4. krajiške divizije od 19. I 1943 za dejstvo 2. i 5. krajiške brigade na terenu Kozare, Lijevče Polja i Karana;

Smotra 4. krajiške divizije 7. januara 1943. u Jasenici. Na tribini Vrhovni komandant NQV i POJ drug Tito sa članovima 1. bosanskog korpusa. Postrojenim borcima i narodu govori dr Ivan Ribar

Prema zamisli štaba 1. bosanskog korpusa u to vrijeme, dejstva 2. i 5. krajiške brigade na području Kozare, trebalo je da, između ostalog, omoguće mobilizaciju novih boraca u Lijevče Polju i

Peta kozaratka brigada na smotri 4. krajiške divizije 7. januara 1943. u Jasenici pod Grmečom

Kozare i Lijevče-Polja i da razviju dejstva na komunikacijama: Banja Luka — Prijedor — Bosanski Novi — Vojlinja; Banja Luka — Bosanska Gradiška; Prijedor — Bosanska Dubica i Bosanska Dubica — Kostajnica sa ciljem ometanja neprijateljskih koncentracija i vezivanja njegovih snaga za ovo područje.

U noći 12/13. januara 1943. obje brigade prešle su na desnu obalu Sane, razbile nekoliko manjih posada koje su vršile obezbjedjenje komunikacija i porušile prugu Prijedor — Bosanski Novi u dužini od nekoliko kilometara.

Prvi bataljon 5. brigade zadržan je na prostoru Karana (zapadno od komunikacije Prijedor — Bosanska Dubica) sa zadatkom da štiti prelaze na rijeci Sani i istovremeno ruši prugu Bosanski Novi — Prijedor. Ostala tri bataljona, sa štabom brigade, po prelasku rijeke Sane,

da se time ubrza formiranje 9. krajiške (Kozarske) brigade na tlu Kozare, čije je jezgro tamo već postojalo. Međutim, uslijed otpočinjanja ofanzive i hitnog povratka ovih brigada na Grmeč, do ovoga nije došlo. 9. krajiška brigada formirana je 22. 1. 1943, ali ne na Kozari već od jedinica 3. krajiškog odreda »Simo Solaja

produžili su zajedno sa 2. krajiškom brigadom pokret na istok. Dijelovi 5. brigade, u pokretu ka Lijevče-polju, napali su 13. januara neprijateljsko uporište Knežica pod Kozarom (na komunikaciji Bosanska Dubica — Prijedor). Ovaj napad nije uspio, jer nije bio dobro pripremljen, pa nije postignuto iznenađenje. Naše jedinice imale su 2 mrtva i 6 ranjenih. Sutradan posada ovog uporišta povukla se u sastav posade G. Jelovac.¹⁰²

Prema prvočitnoj zamisli štaba 4. divizije¹⁰³, ove dvije brigade (bez 1. bataljona 5. brigade) trebalo je da izvrše prođor u Lijevče-polje, likvidiraju mnogobrojne neprijateljske posade i poruše komunikaciju Banja Luka — Bosanska Gradiška. Istovremeno da mobilišu nove borce i prikupljaju hranu za ostale naše snage u Podgrmeču. Međutim, kako je IV neprijateljska ofanziva otpočela 20. januara i kako je situacija, nastala u Podgrmeču, zahtijevala prisustvo i ovih brigada, štab 1. bosanskog korpusa naredio je¹⁰⁴ ovim brigadama da se usiljenim maršem vrate na prostoriju Lušci Palanka — Slatina — Kamenograd — Eminovci i da na toj prostoriji posluže kao korpusna rezerva za protivnapade na neprijateljske snage koje su nastupale iz pravaca Bosanski Novi, Prijedor i Sanski Most.

Uslijed novonastale situacije, prvočitna zamisao štaba 4. divizije za dejstva na Kozari i Lijevče-Polju nije mogla biti realizovana do kraja. Umjesto dugotrajnog boravka i dejstava u Lijevče-polju, 2. i 5. brigada su ovdje provele samo nekoliko dana, za koje vrijeme su bataljoni 5. brigade likvidirali dvije žandarmerijske stanice i uporište Klašnice (15 km sjeverno od Banje Luke). U ovim borbama poginulo je oko 100 neprijateljskih vojnika i zarobljena kompletna četa domobrana koji su razoružani i

¹⁰² Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 88 — Izvještaj štaba 4. divizije od 19. 1. 1943. štabu 1. bosanskog korpusa o dejstvima 5. krajiške (Kozarske) brigade;

Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 96 — Izvještaj komandanta 4. divizije od 20. 1. 1943. štabu 1. bosanskog korpusa o dejstvima na terenu Karana i Kozare.

¹⁰³ Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 89 — Zapovjed štaba 4 krajiške divizije od 19. 1. 1943. godine za dejstva 2. i 5. krajiške brigade na terenu Karana i Kozare.

¹⁰⁴ Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 99 — Naređenje štaba 1- bosanskog korpusa od 21. 1. 1943. štabu 5. krajiške divizije-

pušteni.¹⁰⁵ Zaplijenjeno je, između ostalog, 2 topa, 150 pušaka i 2 teška mitraljeza. Uništena su 4 kamiona. Naši gubici su bili 4 poginula i 10 ranjenih.

Dvadeset trećeg januara 5. i 2. krajška brigada otpočele su usiljeni marš na prostoriju koju im je ranije odredio štab 1. bosanskog korpusa i to pravcem: Lijevče-Polje — Knežica ;— Karan, prešle r. Sanu između Blagaja i Svodne i 27. januara stigle na oslobođenu teritoriju Podgrmeča. Sutradan, 28. januara, raspored 5. brigade bio je sljedeći:¹⁰⁶ 2. i 4. bataljon zatvaraju pravce od Bosanskog Novog, odnosno Ljubije i Prijedora; 1. i 3. bataljon zajedno sa 2. i 6. brigadom napadaju opkoljenu njemačku jedinicu (737. puk 717. njemačke divizije)¹⁰⁷ u rejonu Benakovca (na cesti Sanski Most — Krupa), s ciljem njihovog uništenja.

Brigada zajedno sa 2. i 6. krajškom brigadom napada danonoćno ovu njemačku jedinicu sve do 4. februara 1943, kada su napadi morali biti obustavljeni zbog novostvorene situacije — na drugim pravcima. I pored toga što su se ove borbe odlikovale velikom žestinom i što su ovoj njemačkoj jedinici bili naneseni veliki gubici, njihovo potpuno uništenje nije moglo biti ostvareno, zbog snažnog otpora koji su pružali opkoljeni, kao i intenzivnog dejstva neprijateljske avijacije i jakog pritiska neprijatelja u pozadini i na bokove naših jedinica (od Bosanske Krupe i Sanskog Mosta). Neprijateljska avijacija je, koristeći povoljne vremenske uslove, intenzivno snabdijevala opkoljenu jedinicu iz vazduha i dejstvovala po našim snagama. 4. februara, 370. puk 369. njemačke divizije uspio je da izvrši prodror pravcem Srpska Jasenica — Benakovac i da

¹⁰⁵ Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 193 — Izvještaj Kotarske oblasti u Banja Luci od 25. 1. 1943. o napadu jedinica NOU na selo Klašnice.

¹⁰⁶ Zbornik, t. IV, 2. knj. 9, dok. 151 — Izvještaj štaba 4. krajške divizije od 29. 1. 1943. štabu 1. bosanskog NOU korpusa o situaciji na sektoru divizije.

Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 4 — Naredenje štaba 4. krajške NOU divizije od 1. 2. 1943. štabovima 2., 5., 6. i 8. krajške brigade i Banijskom partizanskom odredu za posedanje novih položaja.

¹⁰⁷ Zbornik, t. IV, knj. 9, dok. 244 — Dnevni izvještaj italijanskog oficira za vezu pri komandi njemačkih trupa u Hrvatskoj od 31. 1. 1943. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini.

se spoji sa opkoljenim 737. pukom 717. divizije¹⁰⁸. Istovremeno, u rejon Benakovac pristigle su i jake neprijateljske snage iz Sanskog Mosta. Sutradan, 5. februara, jedinice 5. brigade posele su nove položaje ispod Grmeča od Gorinja do Lušci-Palanke, paralelno sa komunikacijom Bosanska Krupa — Sanski Most sa zadatkom zatvaranja pravaca koji sa ove komunikacije izvode na Grmeč¹⁰⁹ i omogućavanja evakuacije civilnog stanovništva i naših pozadinskih institucija, u prvom redu bolnica. Lijevo od 5. brigade nalazila se 2. kраjiška, a desno 6. kраjiška brigada, sa istim zadatkom.

Međutim, kako su neprijateljske jedinice (dijelovi 369 i 187 njemačke divizije i 3. ustaško-domobrantska brigada¹¹⁰ 5/6. februara uspjele da izvrše prodor komunikacijom Bosanska Krupa — Risovac — Bosanski Petrovac, to su se 2. i 5. kраjiška brigada praktično našle u okruženju na Grmeču. Time je bila prekinuta svaka veza sa štabom 4. divizije, koji je odstupao na jugoistok ka Driniću i Bravskom. Iz sastava 5. brigade odstupio je sa štabom divizije 3. bataljon i prateća četa 1. bataljona.

U ovakvoj situaciji, 1. 2. i 4. bataljon sa štabom 5. brigade vodili su u Grmeču 7., 8., 9. i 10. februara 1943. mnogobrojne žestoke borbe, sa 370. pukom 369. njemačke divizije i 3. ustaško-domobrantskom brigadom¹¹¹. Te borbe karakterisale su se kratkotrajnim, ali žestokim sudarima iz pokreta uz obostrano slabo poznavanje situacije

¹⁰⁸ Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 187 — Dnevni izvještaj italijanskog oficira za vezu pri komandi njemačkih trupa u Hrvatskoj od 4. 2. 1943. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini.

¹⁰⁹ Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 28 — Naredenje štaba 4. kраjiške NOU divizije od 5. 2. 1943. štabovima 2., 5., 6. i 8. kраjiške brigade za novi raspored jedinica.

¹¹⁰ Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 191 — Dnevni izvještaj italijanskog oficira za vezu pri komandi njemačkih trupa u Hrvatskoj od 6. 2. 1943. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini.

¹¹¹ Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 193, 199 i 201 — Dnevni izvještaj italijanskog oficira za vezu pri komandi njemačkih trupa u Hrvatskoj od 7., 9. i 10. 2. 1943. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini; Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 195 — Dnevni izvještaj njemačkog štaba za vezu pri višoj komandi oružanih snaga »Slovenija — Dalmacija« od 8. 2. 1943. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini.

*Ranko Sipka, komandant 5.
kozaračke brigade, narodni
heroj, poginuo oktobra 1944.
kod Travnika, na dužnosti
zamjenika komandanta 4. kra-
jiške divizije*

i uz obostrane velike gubitke. Situacija za naše jedinice i štabove bila je krajnje nejasna i neizvjesna, pošto, i pored mnogobrojnih pokušaja, veza sa štabom divizije nije mogla biti uspostavljena. Situaciju je otežavala i činjenica da se uz ove naše jedinice našao i zbijeg od oko 15.000 stanovnika iz podgrmečkih sela. Uslijed neprekidnih borbi i pokreta, jake hladnoće i nespavanja,¹¹² zavladala je totalna glad i krajnja iscrpljenost ljudstva. Sve ovo uslovilo je masovnu pojavu halucinacija kod boraca i starješina, što se negativno odražavalo i na donošenje odluka od strane komandi. Kako su se jedinice stalno osipale, uslijed gubitaka u borbi i promrzavanja (brigada je za ovih nekoliko dana imala oko 200, promrzlih boraca) donesena je odluka da se izvrši proboj na sjever u podgrmečka sela. Zahvaljujući sačuvanoj prisjebnosti pojedinih starješina, priprema za proboj i sam proboj izvršeni su uspješno. Za

¹¹² Zbornik, t. IV, knj. 11, dok. 22 — Izvještaj štaba 4. krajške NOU divizije od 3. 3. 1943. štabu 1. bosanskog NOU korpusa 0 borbama 5. i 6. krajške brigade protiv neprijatelja na Grmeču 1 Kozari.

izvršenje proboga grupisano je 50 puškomitraljeza u udarnu grupu koja je, predvođena komandantom brigade Šipka Rankom, poslije snažnog vatretnog prepada, izvršila juriš i razbila neprijateljske dijelove na cesti Bosanska Krupa — Barake jačine jedne čete Nijemaca. Poslije ovoga su i ostale jedinice brigade prešle komunikaciju. Ovom prilikom uništeno je i nekoliko vozila.¹¹³ U svitanje, 11. februara 1943, brigada se našla u rejonu s. Benakovac — s. Jasenica.

Nakon jednodnevног zadržavanja u širem rejonu s. Potkalinja, brigada je produžila na sjever i 15. i 16. februara u rejonu V. Rujiška — Alibegov Dubovik razbila dijelove 969. puka 369. njemačke divizije,¹¹⁴ koji su se nalazili na osiguranju komunikacija u dolini rijeka Sane i Une. Noću 16. februara 1943.¹¹⁵ brigada je prešla na desnu obalu Sane, na područje Karana i Kozare.

Treći bataljon i prateća četa 1. bataljona 5. brigade koji su odstupali južno od komunikacije Bosanski Petrovac — Ključ, od 6. februara 1943. nalazili su se pod neposrednom komandom štaba 4. divizije. Osmog februara ove jedinice posjele su položaj na liniji Lerkovac (k. 1112) — Krstasti vrh (k. 1099) — Kukerda (k. 1043), sa zadatkom da, sadejstvujući ostalim jedinicama 4. krajiske divizije, sprječavaju prodiranje njemačkih jedinica od Bosanskog Petrovca ka jugoistoku.¹¹⁶ Devetog februara 1943. 3. ba-

¹¹³ Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 210 — Dnevni izvještaj italijanskog oficira za vezu pri komandi njemačkih trupa u Hrvatskoj od 12. 2. 1943. godine.

¹¹⁴ Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 217 i 223 — Dnevni izvještaj italijanskog oficira za vezu pri komandi njemačkih trupa u Hrvatskoj od 15. i 16. 2. 1943. o borbama protiv jedinica NOV u Bosanskoj krajini.

¹¹⁵ Arhiv Instituta za radnički pokret BiH kat. br. 1347 — Izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Kozaru od 6. 3. 1943 — Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu.

¹¹⁶ Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 42 — Izvještaj štaba 4. krajiske NOU divizije od 8. 2. 1943. štabu 1. bosanskog korpusa o dejstvima 3. bataljona 5. krajiske (Kozarske) NOU brigade.

Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 46 — Izvještaj štaba 3. bataljona 5. krajiske NOU brigade od 8. 2. 1943. štabu 1. bosanskog korpusa o uspostavljanju veze sa štabom 4. krajiske divizije.

Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 52 — Naredenje štaba 4. krajiske NOU divizije potčinjenim jedinicama od 9. 2. 1943. za posjedanje položaja Kolunić-Drnić-Bravski Vaganac — Srnetica.

taljon 5. brigade sa 2. bataljonom 8. krajiskog brigade dočekao je u zasjedi kod Bravskog Vaganca 1. bataljon 7. SS »Princ Eugen« divizije i nakon kratkotrajne vatre izvršio juriš i tom prilikom naneo ovoj njemačkoj jedinici teške gubitke. Poginulo je 60 njemačkih vojnika, izvjestan broj njih je ranjen i 20 zarobljeno. Zaplijenjeni su 1 teški minobacač, 1 teški mitraljez, 1 puškomitraljez, 30 pušaka, 1 radio-stanica, 22 konja, 10.000 metaka i izvjesna količina minobacačkih granata.¹¹⁷ Za uspjeh u ovoj borbi, ova 2 bataljona pohvaljena su od Vrhovnog štaba.¹¹⁸

Po odluci štaba 4. krajiskog divizije, a u saglasnosti sa štabom 1. bosanskog korpusa, od 20. februara 1943.¹¹⁹ u s. Driniću, nedaleko od Bosanskog Petrovca, formirana je 12. krajiska brigada. Kao jezgro za formiranje ove brigade poslužio je 3. bataljon i prateća četa 1. bataljona 5. brigade. Osim toga, u sastav ove brigade ušle su po jedna četa iz 2. i 6. krajiskog brigade. Takođe su u nju uključeni i svi oni pojedinci iz raznih brigada 4. krajiskog divizije, koji su u toku borbi izgubili vezu sa svojim matičnim jedinicama ili su kao prezdraveli ranjenici i bolesnici napustili bolnicu. U momentu formiranja, brigada je imala dva bataljona i četu pratećih oružja, a brojala je oko 600 boraca. Njen prvi štab sačinjavali su: komandant Petar Mećava, politički komesar Joco Marjanović, tadašnji komandant i politički komesar 3. bataljona 5. krajiske brigade.

Bila je to, do tog vremena, četvrta po redu krajiska brigada, čiji sastav su u većini sačinjavali borci sa Kozare.

*

Od ovog vremena pa do juna 1943, 5. brigadu sačinjavaju tri bataljona i brigadna prateća četa. U međuvreme-

¹¹⁷ Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 51 — Izvještaj štaba 4. krajiske NOU divizije od 9. 2. 1943. štabu 1. bosanskog korpusa o borbama jedinica 5. i 8. krajiske brigade.

Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 56 — Izvještaj štaba 1. bosanskog korpusa od 10. 2. 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ o borbama 5. i 8. krajiske brigade.

¹¹⁸ Po sjećanju Joca Marjanovića, tadašnjeg političkog komesara 3. bataljona 5. brigade.

¹¹⁹ Zbornik, t. IV, knj. 10, dok. 116 — Naredenje štabu 4. krajiske NOU divizije od 20. 2. 1943. o formiranju 12. krajiske brigade.

Na Karanu, marta 1943. Slijeva na desno: Dušan Misirača, pomoćnik političkog komesara, Žarko Zgonjanin, politički komesar i Ranko Sipka, komandant 5. brigade

nu, sredinom januara 1943, dotadašnji komandant brigade Miloš Siljegović razboleo se, a na njegovo mjesto je postavljen Ranko Sipka, dotadanji zamjenik komandanta 5. brigade.

U IV neprijateljskoj ofanzivi, 5. brigada se našla u izuzetno teškoj situaciji, jer je do tada skoro puna dva mjeseca vodila danonoćne iscrpljujuće borbe uz duge i naporne marševe, tako da je ljudstvo brigade već na početku ove ofanzive bilo premoreno i iscrpljeno. I pored toga, ona je u osnovi izvršila svoj zadatak, iako se našla u surovim "uslovima zime, odsječena od glavnine i pod stalnim pritiskom nadmoćnijih neprijateljskih snaga. Bila je to najteža situacija u kojoj se brigada našla od svog nastanka, tim prije što su njeni gubici tokom ofanzive i ranije bili veliki, osobito kod starijeg boračkog i iskusnijeg komandnog kadra. Između ostalih, u borbama pred ofanzivu i u samoj ofanzivi pali su: Stojan Bajalica, zamjenik političkog komesara 1. bataljona, Dragan Pilipović, zam-

Maj 1943. na Kozari. Komandant 5. brigade Ranko Sipka sa grupom starešina

jenik komandanta 1. bataljona, komandiri četa: Nikola Knežević, Ostoja Miljaković, Lazo Banjac, Tomica Spanović, politički komesari četa: Vid Bukanović, Vaso Jovanović, Marko Garača, Cedomir Krneta, Mihajlo Pečanac, obavještajac bataljona, Dušan Culum, zamjenik političkog komesara čete, komandiri vodova: Rade Gajić Ronjo, Mićo Bjelajac, Petar Vojvodić, Mirko Vuković, Mladen Vuković, Mladen Pauković, Ljuban Trninić, i mnogi drugi prekaljeni borci, desetari, puškomitralješci i bombaši. Po-ređ poginulih bilo je i oko 200 boraca i starješina privremeno izbačenih iz stroja, zbog rana, promrzlina i bolesti od pjegavog tifusa.

Krajem februara 1943. brigada se našla na području Kozare gdje ostaje oko tri mjeseca, sve do odlaska u centralnu Bosnu, krajem maja 1943. godine.

Tokom čitavog ovog perioda, pored izvođenja borbenih dejstava, pred brigadom su stajali i zadaci zbrinjavanja i liječenja ranjenika i bolesnika, mobilizacija novih

boraca i popuna jedinica,¹²⁰ organizaciono sređivanje i učvršćivanje jedinica i konsolidacija prilika na terenu u zajednici sa organima narodne vlasti i partijskom organizacijom.

Zahvaljujući svestranom zalaganju i brizi preostalog stanovništva i organa vlasti, liječenje i zbrinjavanje rannjenika i bolesnika bilo je organizovano vrlo dobro, što je omogućilo da se štab brigade i ostale komande posvete rješavanju drugih zadataka. Prema izvještaju Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajину, od 14. marta 1943, upućenog CK KPJ, prilike na području Kozare bile su još uvijek teške, iako su uloženi veliki naporci da se poboljša situacija poslije ofanzive. U izvještaju se, između ostalog, kaže:

»... Prije ofanzive na Kozaru, OK pokazao je velike uspjehe u radu. *Cisto seljački teren Kozare postao je najčvršćim našim uporištem...* Povratkom naroda iz logora mi smo formirali Okružno rukovodstvo od novih ljudi... To novo rukovodstvo i danas živi na terenu Kozare, iako pod dosta teškim uslovima. Njihov rad je dosta uspješan, što se vidi i po broju članstva (oko 220 članova KPJ i 500 ŠKOJ-evaca). *Narod Kozare, ono malo što ga ima (većinom žene), ostao je čvrsto uz nas .. ,«^m*

U ovo vrijeme na terenu Kozare, bilo je nekoliko vojnopolitičkih rukovodstava, Okružni komitet KPJ, štab brigade, kao i NOO-i od seoskih i opštinskih do sreskih. Kaže se da su
• ko između njih nisu bile usaglašene nadležnosti, što je otežavalo konsolidaciju prilika na terenu i popunu brigade, to su štab brigade i sreski NOO za Kozaru početkom marta izdali zajedničko uputstvo¹²² svim vojnim komandama i organima vlasti kojim je regulisana međusobna nadležnost i odnosi, način i nadležnosti za mobilizaciju no-

¹²⁰ Zbornik, IV, knj. 11, dok. 64: — Izvještaj 1. bosanskog korpusa od 12. 3. 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ o borbama i gubitcima u toku IV neprijateljske ofanzive; Zbornik, t. IV, knj. 11, dok. 136 — Direktiva štaba 4. krajiške divizije potčinjenim jedinicama od 27. marta 1943. o sređivanju i popuni jedinica.

¹²¹ Arhiv CK SKJ, reg. br. 176-a/1943. — Izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajину od 14. 3. 1943. Centralnom komitetu KPJ.

¹²² Arhiv VII, kut. br. 868/9-2 — Zajedničko uputstvo štaba 5. krajiške NOU brigade i Sreskog narodnooslobodilačkog odbora za Kozaru (bez datuma).

vih boraca, način snabdevanja jedinica, organizacija obavještajne službe, političko-propagandni i kulturni rad i sl.

Zahvaljujući dobroj saradnji vojske, organa vlasti i partijskih organizacija, kao i svestranom političkom radu, u brigadu se javilo nekoliko stotina novih boraca, prvenstveno omladinaca i omladinki, kako sa užeg kozaračkog područja, tako i iz Lijeveč-pola. Istovremeno, po odluci OK za Kozaru, tih dana je stupio u brigadu i veći broj dotadašnjih partijskih i omladinskih radnika sa terena. Neki od njih su, stupanjem u brigadu, odmah postavljeni na rukovodeće dužnosti, uglavnom političko-partijske.

I za ovaj period politodjel brigade, u izvještaju upućenom CK KPJ 22. aprila 1943, daje negativnu ocjenu o stanju u brigadi. U njemu se pored ostalog kaže:

»... B) Zbog gubitaka, privremenih uspjeha neprijatelja u borbama i posledica do kojih su one doveli, moral i borbenost u našoj brigadi su naglo popustili, tako da se događaju pojave deserterstva, simuliranja, izbjegavanje borbe i sl.

c) Navedeno pod a) i b) uticalo je i na sam komandni kadar, na sve štabove bataljona i komande četa, tako da i on tolerira postojeće stanje i nema dovoljno odlučnosti i smisla da se bori protiv svih nezdravih pojava kod nas ...

3) Obzirom da je komandni kadar u ovoj brigadi, a po našem mišljenju i u ostalim krajiškim brigadama nedovoljno zreo i sklon samovoljnim istupima, sa vrlo malo partijnosti, a i sam zamjenik polit. kom. brigade ne zadovoljava bez vrlo aktijne pomoći politodjela, u ovakvom sastavu treba da ostane...«¹²³

Kako je politodjel dao subjektivnu ocjenu stanja 5. brigade to je došao u ozbiljan sukob sa štabom 5. brigade i Oblasnim komitetom KPJ za Bosansku krajinu.¹²⁴

Uporedo sa sređivanjem i popunom jedinica, brigada je već od samog prelaska na područje Kozare izvodila stalna borbena dejstva, napadajući prvenstveno komunikacije

¹²³ Arhiv CK KPJ, reg. br. 325/1943.— Izvještaj Politodjela 5. krajiške (kozarske) brigade od 22. 4. 1943. CK KPJ.

¹²⁴ Arhiv CK SKJ, reg. br. 176-a — Izvještaj Oblasnog komiteta KPJ za Bosansku krajinu od 14. 3. 1943. CK KPJ 1943. godine;

Arhiv CK SKJ, reg. br. 224/B-1943 — Pismo CK KPJ od 3. 9. 1943. godine Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu;

CK SKJ nije odobrio ovakav rad politodjela niti je usvojio ocjenu stanja u 5. brigadi, već je svojom odlukom od 3. 9. 1943., povukao politodjel iz brigade.

u dolinama rijeka Sane i Une. Raspored bataljona bio je: 1. zapadno od komunikacije Prijedor — Bosanska Dubica do rijeka Sane i Une, 2. između Bosanske Dubice i Bosanske Gradiške i 4. kod Prijedora. Pošto su jedinice brigade odmah po prelasku Sane otpočele sa borbenim dejstvima, to je i neprijatelj vrlo brzo uočio da se radi o našim jačim snagama, pa je preuzeo odgovarajuće protivmjere. Tako se u opštoj bojnoj relaciji banjalučke domobranske brigade za februar 1943, pored ostalog, kaže:

»... 25. veljača 1943. godine Prijedor: u toku ovog dana poduzele su njemačke i naše čete pothvat ka selu Marin i Kriva Rijeka, gdje se nedavno prikupila jedna brigada komunista. Kod sela Marina došlo je do sukoba sa jačim komunističkim snagama, koje su se povukle ka Pastirevu. U toku borbe ovog dana gubici naših četa bili su 1 domobran ranjen, a 1 častnik sa 19 domobrana nestao..

U ovoj borbi zarobljeno je 20 vojnika i 1 oficir — komandir čete. Zaplijenjeno je 17 pušaka, 2 puškomitralice i 2 strojnica. Naši gubici bili su 9 mrtvih i 14 ranjenih.¹²⁶ Narednih dana, neprijatelj je jačim snagama (tri bataljona Nijemaca, banjalučka domobranska brigada i posade okolnih garnizona i uporišta), preuzimao akcije »čišćenja« ka području rasporeda snaga brigade. Naše snage su manevrima izbjegavale veće frontalne sudare, vršeći istovremeno napade na one njegove objekte, gdje to neprijatelj nije očekivao.

Tako je 2. bataljon koncem februara 1943, na komunikaciji Bosanska Dubica — Prijedor, kod Kruškovca, postavio zasjedu i napao jednu manju njemačku kolonu, kojom prilikom su zapaljena 3 kamiona, a zarobljeno 30 njemačkih vojnika sa opremom.

Isti bataljon, 5. marta, izvršio je napad na divje željezničke kompozicije uskotračne pruge Bosanska Gradiška — Podgradci. Zarobljeno je 15 domobrana. Poginulo 2 i ranjeno 15 ustaša. Kompozicije su uništene, a zaplijenjeno 18 pušaka i 2 puškomitraljeza.

¹²⁵ Zbornik, t. IV knj. 11, dok. 324 — Opšta bojna relacija domobranskog banjalučkog zdruga (brigade) za februar 1943.

¹²⁸ Arhiv VII, kut. 766A. reg. br. 17-1 — Operacijski dnevnik 4. krajške NOU divizije.

Dvanaestog marta 1. bataljon porušio je prugu Prijedor — Bosanski Novi na 17 mjesta i zapalio opštinsku zgradu u selu Brezičanima. U noći 14/15. marta 1. bataljon napao je neprijateljska uporišta Dobrljin i Strižanski most. Tom prilikom zarobljeno je 85 neprijateljskih vojnika, 3 oficira i 1 podoficir. Zaplijenjen je i 1 minobacač, 1 teški mitraljez, 5 puškomitraljeza, 70 pušaka, 12 sanduka ručnih bombi i 4 sanduka minobacačkih granata. Istovremeno je izvršeno i rušenje pruge. Naši gubici bili su: 1 mrtav i 4 ranjena. Dvadeset petog marta 1. bataljon je ponovo napao jednu kompoziciju voza na pruzi Prijedor — Bosanski Novi, kojom prilikom je neprijatelj imao gubitke od 11 poginulih.

Zasjeda 4. bataljona na cesti Prijedor — Bosanska Dubica, 2. aprila, uništila je jedan kamion i ubila 2 nječića vojnika. Istog dana 4. bataljon je odbio napad jačih neprijateljskih snaga iz Prijedora i Jelovca uz veće gubitke po neprijatelja. Sutradan je neprijatelj ponovio napad, ali je ponovo odbijen uz znatne gubitke. Ovog puta neprijateljski ispad je bio podržavan i avijacijom koja je bombardovala i mitraljirala položaje 4. bataljona i okolna sela.

Dana 19/20. aprila 1943. 1. bataljon je izvršio jednovremen napad na Dobrljin, Poljavnice i prugu Prijedor — Bosanski Novi kod Dragotinje. Ovom prilikom zarobljeno je 60 neprijateljskih vojnika i 1 oficir, a 8 ih je poginulo. Zaplijenjeno je 56 pušaka, 2 puškomitraljeza i 2 strojnica. Pruga je porušena na više mjesta.

U noći, 24/25. aprila, 14 boraca iz 4. bataljona na čelu sa komandirom voda Aleksom Jelisavcem izvela je jednu od najsmelijih akcija. Grupa je upala u Prijedor i, pošto je likvidirala stražu (2 Nijemca i 10 žandarma), oslobođila je 120 zatvorenika, uglavnom zarobljenih partizana i pozadinskih radnika. Od oslobođenih zatvorenika, 64 su stupili u brigadu, dok su ostali upućeni na liječenje zbog iscrpljenosti. U ovoj akciji poginuo je vođa ove grupe, komandir voda Alekса Jelisavac, inače borac koji je bio poznat po hrabrosti u cijeloj brigadi. On je išao na čelu grupe i na samoj kapiji logora uspio je bajonetom likvidirati neprijateljskog stražara, ali je poslije i sam pao pogoden metkom.

Dok je udarna grupa prodirala u logor i evakuisala oslobođene zatvorenike, ostale jedinice 4. bataljona štitile su njeno dejstvo, napadajući spoljna uporišta neprijatelja oko grada.

Koncem aprila 1943. brigada je izvršila čišćenje neprijateljskih uporišta u s. Šimići i Mičije na istočnim padinama Kozare. Uporišta su uništена, a domaća ustaška legija razbijena. Narodu je vraćena sva imovina, koju su ustaše iz ovih mjesto opljačkale u partizanskim selima Kozare za vrijeme ofanzive u ljetu 1942. godine.¹²⁷

Jedna četa 2. bataljona, sredinom maja 1943, izvršila je po danu prepad na jednu ustašku stražu u neposrednoj blizini Bosanske Dubice i tom prilikom otela od ustaša nekoliko stotina grla stoke, koju su ustaše opljačkale po selima ispod Kozare u jesen 1942. poslije ofanzive. Stoka je podjeljena narodu.

Osamnaestog maja 1. bataljon je, u popodnevnim časovima, sačekao u zasjedi jednu kompoziciju voza na pruzi Bosanski Novi — Prijedor, između stanica Dragotinja — Brežičani. Akcija je dobro pripremljena i potpuno je uspjela. Kompozicija voza, od 20 vagona i 2 lokomotive je potpuno uništena, a pruga porušena. Poginulo je 40 njemačkih vojnika i 5 viših oficira, a zarobljeno 16 Nijema-

¹²⁷ Zbornik, t. IV, knj. 11, dok. 22 — Izvještaj štaba 4. krajiške NOU divizije od 4. 3. 1943. štabu 1. bosanskog korpusa o borbama 5. i 6. krajiške brigade protiv neprijatelja na Grmeču i Kozari;

Zbornik, t. IV, knj. 11, dok. 157 — Izvještaj štaba 4. krajiške NOU divizije od 31. 3. 1943. štabu 1. bosanskog korpusa o borbama i zdravstvenom stanju boraca;

Zbornik, t. IV, knj. 11,*dok. 189, 218 i 234 — Dnevni izvještaj njemačkog štaba za vezu pri višoj komandi oružanih snaga »Slovenija—Dalmacija« od 5, 12. i 16. 3. 1943. o borbama protiv jedinica NOU u Zapadnoj Bosni.

Zbornik, t. IV, knj. 12, dok 45 — Izvještaj štaba 4. krajiške NOU divizije od 8. 4. 1943. štabu 1. bosanskog korpusa o borbama vođenim na terenu Kozare.

Zbornik, t. IV, knj. 13, dok. 89 — Izvještaj štaba 4. krajiške NOU divizije od 17. 5. 1943, štabu 1. bosanskog korpusa o borbama u vremenu od 19. 4. do 17. 5. 1943. g., i

Zbornik, t. IV, knj. 16, dok. 67 — Izvještaj štaba 1. bosanskog korpusa o borbama vođenim od maja do 23. avgusta 1943. Vrhovnom štabu NOV i POJ.

ca, 35 domobrana i 3 gestapovca. Nijemci su pripadali 114. njemačkoj lovačkoj diviziji, a vraćali su se iz Njemačke sa odsustva u Banju Luku. Zaplijenjen je 1 puškomitrailjez, 5 pištolja, 3 automata, 25 pušaka, 10.000 metaka i velike količine raznog materijala. Naši gubici: jedan borac poginuo i 3 ranjena.

O ovoj borbi, u depeši komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj, od 20. maja 1943. kaže se:

»... 114. lovačka divizija: z. od Brezičana (s/z Priedor) prepad na putnički voz poslije miniranja. Žestoka mitraljeska vatra (8—10 lakih mitraljeza) i ručne bombe na vagone. 15 njemačkih vojnika mrtvih, 20 njemačkih vojnika nestalo. Službena i vojna pošta opljačkana. Potjera, uklanjanje i opravka u toku...«^{12e}

Ovo su samo značajnije borbe koje je brigada vodila u ovom vremenu. O aktivnosti 5. brigade na ovom području tih dana govorila je i radio-stanica »Slobodna Jugoslavija«. U jednoj emisiji koncem aprila 1943, pored ostalog kaže se:

»Kozara je najsvetlij i simbol narodno-oslobodilačke borbe. Kozara je kula svetilja o koju će se razbiti svi fašistički poduhvat. Poslednja neprijateljska ofanziva je pokazala da je gospodar na Kozari bila i ostala junaka V kozarska brigada«.

U ovom tromjesečnom periodu, brigada je izvršila potpunu jedinica novim i prezdravelim borcima, konsolidovala svoje redove i u stalnim borbama prekalila nove borce i došla do znatnog plijena u oružju i municiji. Početkom maja 1943. 5. brigada ima 1270 boraca svrstanih u tri bataljona, s tim što 1. i 2. bataljon imaju po četiri čete i vodove pratećih oruđa, a 4. bataljon 3 čete i vod pratećih oruđa. Pri štabu brigade bili su sanitet, vod za vezu, zaštitni vod i udarna grupa jačine voda.

Partijska organizacija u brigadi u ovo vrijeme ima članova KPJ 314, kandidata 74 i članova SKOJ-a 326,

¹²⁸ Zbornik, t. IV, knj. 13, dok. 235 — Dnevni izvještaj komandanta njemačkih trupa u Hrvatskoj od 20. 5. 1943. o borbama protiv jedinica NOV u Bosni.

¹²⁸ Arhiv VII, reg. br. 1/2 k. 41. — List 5. brigade »Kozara« br. 1 od 1. maja 1943. godine.

Smotra 5. brigade 1. maja 1943. u Moštanici pod Kozarom

ukupno 714 organizovanih.¹³⁰ Komandni kadar u jedinica-
ma brigade uslijed gubitaka i odlaska na nove dužnosti
znatno je izmijenjen, pogotovo u četama, a djelomično i u
štabovima bataljona i štabu brigade. Sastav komandnog
kadra brigade u maju 1943. bio je sljedeći:

Stab brigade: komandant Ranko Sipka, zamjenik ko-
mandanta Mirko Pekić, politički komesar Žarko Zgonja-
nin, zamjenik političkog komesara Dušan Misirača, obav-
ještajni oficir Drago Mažar, referent saniteta dr Danica
Perović, intendant Stevo Trtica.

Prvi bataljon: komandant Veljko Stojaković, zamje-
nik komandanta Dušan Bojanić, politički komesar bata-
ljona Lazo Lazić, zamjenik političkog komesara Ostoja
Žeželj. 1. četa: komandir Dragan Milašin, politički kome-
sar Ljuban Sević; 2. četa: komandir Gojko Marinković,
politički komesar Milan Gajić; 3. četa: komandir Drago-

¹⁵⁰ Arhiv Instituta za radnički pokret BiH, kat. br. 1389 — Iz-
vještaj zamjenika političkog komesara 5. krajiške brigade od 21. 4.
1943. Oblasnom komitetu KPJ za Bosansku krajinu.

Ijab Resan Ciko, politički komesar Dragan Knežević; 4. četa: komandir Branko Bogić, politički komesar Mirko Stanić.

Drugi bataljon: komandant Dragutin Ćurguz Crni, zamjenik komandanta bataljona Rade Čekić, politički komesar Pero Ćurguz, zamjenik političkog komesara Milan Budimir. 1. četa: komandir Sretko Đenadija, politički komesar Marinko Krnjadić; 2. četa: komandir Mirko Šiljak, politički komesar Boro Gaćeša; 3. četa: komandir Đorđe Vučenović, politički komesar Milan Knežević; 4. četa: komandir Dušan Bašić, politički komesar Florijan Vidović.

Četvrti bataljon: komandant Rade Kondić, zamjenik komandanta bataljona Mihajlo Gačić, politički komesar Rade Bašić, zamjenik političkog komesara Gojko Siljegović. 1. četa: komandir Mitar Stojanović, politički komesar Drago Čudić; 2. četa: komandir Slavko Pekić, politički komesar Radoje Tadić; 3. četa: komandir Đuro Gojić, politički komesar Mile Puzigaća.

Prvi maj 1943. 5. brigada je svečano proslavila.¹³¹ Bataljoni su bili postrojeni na jednoj zaravni kod manastira Moštanice, nedaleko od spomenika proslavljenog junaka protiv Turaka u XIX vijeku, Petra Petrovića Pecije. Smotra na ovom istorijskom mjestu simbolizirala je na određen način neuništivost naroda Kozare. Komandant brigade, Ranko Sipka primio je stroj, a zatim su bataljoni profilovali ispred štaba brigade. Tri mjeseca boravka na terenu Kozare mnogo je značilo za konsolidovanje brigade poslije IV ofanzive. Veći broj ranjenih boiaca i rekonvalescenata poslije preležanog tifusa nalazio se ponovo u stroju. Bila je to veoma impozantna smotra. Bataljoni, popunjeni i okrijepljeni boravkom na ovom terenu, već po svom izgledu ulijevali su veliko povjerenje okupljenom narodu. Za sve učesnike bila je to nezaboravna i veoma upečatljiva svečanost. Narod dubičkog i gradiškog sreza došao je da vidi brigadu i donio borcima darove. Iako su potkozarska sela više puta temeljito opljačkana i paljena, narod je ipak pronašao mogućnost da dođe na viđenje sa

¹³¹ Arhiv VII, kut- 766-A, reg. br. 19-1 — Izvještaj štaba 5. krajiške brigade od 16. 5. 1943. štabu 4. krajiške divizije o borbama na Kozari i pripremama brigade za prelaz u centralnu Bosnu.

partizanima, donoseći im razne darove. Bila je to dirljiva slika plemenitosti naroda Kozare i njegove vjernosti pokretu.

Pored vojničkog dijela smotre, borci brigade i omladina sa terena izveli su zajednički kulturno-umjetnički i sportski program. Narodno veselje trajalo je cijeli dan.

Bio je to istovremeno oproštaj boraca naše brigade sa narodom Kozare, jer su već tada bile u toku intenzivne pripreme za odlazak brigade u nove krajeve i na nove zadatake, da bi se u Kozaru vratila tek po završetku rata. Za mnoge njene borce i starješine to je bilo posljednje videće i oproštaj sa svojim užim zavičajem, jer su uzidali svoje živote u daljnji borbeni put brigade.